

Research Article

Vol. 31, No. 25, Spring-Summer 2024, p. 57-79

The Role of Transparency in Preventing Economic Crimes

M. Sadeghnejad Naeini ¹

1-Associate Professor, Department of Law, University of Hakim Sabzevari, Khorasan Razavi, Iran
(*- Corresponding Author Email: m.sadeghnejad@hsu.ac.ir)

Received: 15 May 2024
Revised: 22 June 2024
Accepted: 7 August 2024
Available Online: 7 August 2024

How to cite this article:

Sadeghnejad Naeini, M. (2024). The role of transparency in preventing economic crimes *Encyclopedia of Economic Law Journal*, 31(25): 57-79.
(in Persian with English abstract)
<https://doi.org/10.22067/economlaw.2024.86561.1346>

1- INTRODUCTION

One of the most important ways to prevent economic crimes is to make the economic system transparent and to institutionalize the issue of transparency. There have been many and varied definitions of transparency, which is the result of the taste, understanding and expertise of the providers of the definitions. Because transparency has been considered in various political, economic and administrative matters by researchers, and each of these scientists has defined this principle based on their expertise and field of study. Transparency in this article means economic and financial transparency in its different dimensions. As one of the most important issues in the world's economic environment is the transparency of information. Assets and information of people, companies, capitalists, statesmen, various economic actors, including merchants and manufacturers, information on land and housing, domestic production, and the amount and items of import and export are all at the disposal of governments. With this information, governments are able to plan economically and control the economy, or in the other word govern. The principle of transparency plays a key and fundamental role in the prevention of economic crimes, and in fact, it is one of the examples of situational and postural preventive measures that cause the grounds for committing crimes to disappear or decrease.

2- PURPOSE

Transparency and information, processes, issues and subject's disclosure regardless of whether the system of investigation and follow-up of regulatory and judicial institutions is focused on it or not, have strengthened the sense of being seen and being monitored in the custodians and supervisors of different positions of the governance system and The improvement of decision-making processes, the strengthening of disciplinary mechanisms, and the prevention of violations and crimes will be accomplished automatically and in this regard, it is consider as one of the significant solutions to prevent corruption and inefficiency. The main question of this article is what is the role and contribution of transparency in the prevention of economic crimes and whether this approach is efficient and effective in Iran's economic and criminal justice system.

In light of the main question of research, the mechanisms and functions of transparency in preventing economic crimes have been studied. It is worth mentioning that in this article, special attention has been paid to corporate crimes as one of the obvious examples of economic crimes.

3- METHODOLOGY

This article will examine and analyze the role of transparency in preventing economic crimes through an interpretive analytical method. Referring to foreign and Persian books and articles, laws, regulations, bills and international documents, as well as referring to electronic resources and using computerized research, have been tools for gathering information.

4- FINDINGS

According to the definitions presented and the examination of various domestic and foreign sources, it seems that transparency in economic and commercial affairs should be defined as follows: Extensive access to pertinent and reliable information about periodic performance, financial position, investment opportunities, corporate governance, and subsidiary risk in such a way that firstly, commercial companies should be obliged to disclose and clarify information and make it available to all stakeholders, according to applicable laws, and secondly, this disclosure of information should facilitate the process of evaluating the performance of companies and their accountability. Thus, in this definition and other definitions provided, transparency is completely intertwined with information disclosure, so that it can be said that the common denominator of all definitions of transparency is the quality of output information. In this regard, some experts have openly admitted that the exact meaning of the two mentioned terms (transparency and disclosure of information) is not very clear in the existing literature, and therefore, there is no clear distinction between the two. The findings indicate that improving this index will reduce the chances of committing crimes and will lead to Public monitoring and trust in the government and will strengthen the participation of all (people and the government) to confront corruption. The principle of transparency plays a crucial and effective role in preventing economic crimes, as previously mentioned, in other words transparency stands out among all the models presented to deal with corruption. This prominence is so substantial that in all the sources and literature of this field, transparency is considered to be the most powerful enemy of corruption and a key element to ensure the success of anti-corruption strategies and investigations, have been implemented. Situational prevention of economic crimes is based on the main model of this type of prevention, which is, preventing the formation of suitable situations and opportunities for criminals. Therefore, if significant information related to the issues that lead to the perpetration of such crimes are made available to the public, the chances of committing a crime will be practically eliminated. In this way, the component of accountability is related to access to information and in interaction with transparency, so that on the one hand, transparency leads to accountability, and on the other hand, one of the mechanisms of establishing transparency is the obligation to respond. Therefore, transparency establishes and strengthens the rule of law, which is an essential tool for equal and fair economic competition and ultimately leads to the reduction of economic crimes. As "Max Weber" also believes, in a society where there is a possibility of competition, the rule of general laws is necessary, because it is assumed that such a society consists of a large number of investors who, are more or less equals in terms of economic power. Transparency in commercial and economic affairs does not arise by itself, but measures are necessary to be taken place in order to achieve the context of its creation and establishment. In this regard, tools and methods can be exploited to create transparency. That is to say, establishing the principle of transparency as one of the beneficial tools to prevent economic crimes requires the existence of mechanisms, the most important of which are the elimination of conflicts of personal and professional interests, the obligation to declare property and assets, and the creation of a financial intelligence unit. Conflict of interest is considered as one of the situational measures in this sense that since it is about people who have passed their stages of growth and socialization, therefore the application of social prevention measures cannot be justified in their case. To resolve conflicts of interest, the focus should be on the victim and the circumstances that contributed to the crime, rather than on the individual and their inner characteristics means by applying preventive measures, we will remove the attraction of committing economic crimes and limit the opportunities to perpetrate crimes. This statement implies that conflicts of interest can be resolved through situational and postural solutions. The obligation to declare the properties and assets of officials and high-ranking employees is one of the methods of preventing economic corruption and the criterion for increasing the level of accountability. This is also foreseen in Article 8 of the United Nations Convention against Corruption. In domestic law, principle 142 of the Constitution and Article 1 of the law related to dealing with the assets of ministers and government employees, both national and military, municipalities and their affiliated institutions, approved in 1337, deal with this issue. In the past few years, efforts have been made to pass a law on this issue by the parliament and the government. Including the bill to deal with the property of the officials of the Islamic Republic of Iran system enacted in 1386, which was approved by the parliament, but it faced objections from the Guardian Council and was referred to the

Expediency Discernment Council and finally in 1394 with amendments by the expediency council was approved and notified. The preventive function of creating a financial information unit is to enable the General economic activists to access the financial information of commercial companies as well as the financial information of the government, as one of the critical components of financial transparency. In this regard, the comprehensiveness of the information, its relevance and quality, as well as the requirement to publish them, are of great importance. The preventive role of creating a financial intelligence unit is to the extent that it is mentioned in Article 58 of the Law of Accession of the Government of the Islamic Republic of Iran to the United Nations Convention against Corruption approved in 1387. This article stipulates as follows: "States Parties shall cooperate with one another for the purpose of preventing and combating the transfer of proceeds of offences established in accordance with this Convention and of promoting ways and means of recovering such proceeds and, to that end, shall consider establishing a financial intelligence unit to be responsible for receiving, analyzing and disseminating to the competent authorities reports of suspicious financial transactions." Also, in Article 7 of the Anti-Smuggling of Goods and Currency Law approved in 1392, the legislator has assigned duties to the relevant institutions in order to prevent and control the market of illegal currency exchanges. One of these requirements, which is aimed at clarifying foreign exchange activities, is to create a financial intelligence unit for exchanges and monitor and evaluate their activities.

5- CONCLUSION

The role of transparency in the prevention of economic crimes is very Essential and undeniable, however, there are obstacles that need to be taken into account such as the issue of protecting trade secrets or sanctions, which is very evident in Iran's economic system. The conflict between the principle of transparency and the principle of protecting trade secrets is similar to the conflict between two models of fair trial and the criminal model. It is also feasible to take a differential approach, with the guiding principles being confidentiality in certain situations and transparency in others. Although, transparency should be the principle in all economic matters, we should not ignore the fact that in some commercial matters, in order to preserve the intellectual rights of creators while also observing commercial justice (such as preserving trademarks or industrial and manufacturing formulas), the principle must be based on keep secrets. In other words, as to combine the two criminal models and a fair trial, the laws and judicial procedures of the countries adopt and apply different criminal policies according to the typology of criminals, victims, and crimes; for example, against terrorist criminals, economic criminals, or globalized crimes, the crime control model means strictness and increasing the authority of the officers, expediting trials, determination, and execution punishment, prevails. In contrast to other crimes and criminals, such as criminals without a record or juvenile delinquents, criminal policy is justice-oriented; we should also adopt this differential approach regarding the principle of transparency and the principle of protecting commercial secrets. Undoubtedly, by making the economic environment healthy and eliminating the hidden grounds predisposing to crimes that disturb the economic order through the principle of transparency in the economic criminal law, order will be established in all layers of the economic system and cases of recourse to the criminal law will decline drastically. Therefore, the macro approach of the transparency principle results in a sound and stable economic environment. As a result, preventing and dealing with economic crimes, particularly corporate crimes, is accomplished more effectively. To be more precise society and the economic system can be considered the main beneficiaries of observing the principle of transparency in economic relations. In the end, it should also be noted that although transparency is considered as an effective and efficient tool for preventing economic crimes, creating accountability, greater effectiveness, and establishing economic stability and security, all these can not only be achieved through transparency. It means there is always a risk that the government and private companies will be negatively affected by excessive transparency. Thus, for more transparency, it is necessary to establish a balance based on costs and resources. That is, transparency must be the guiding concept, except in particular and exceptional instances, which must be specified by legislation to prevent arbitrary value judgments and abuse. However, it appears that there are still many questions and ambiguities about the effects of economic transparency on the prevention of economic crimes, particularly in countries like Iran, which is in the midst of a transition period and is vulnerable to various forms of abuse and economic rent-seeking. It is important to examine the conditions under which greater transparency can bring positive or negative results and it should be done in accordance with international standards, drawing on the experiences of nations that have already reached this stage, and taking into account Iran's distinctive economic, political, and cultural factors. In this case, it is worth noting that due to the economic sanctions imposed on Iran by powerful countries, Iran is forced to take measures to bypass these sanctions and it may be argued that in some circumstances, lessening transparency is evitable in order to avoid sanctions and save the country's economy. Regardless of the validity of this argument, on the other hand, it should be noted that reducing transparency and secrecy under the pretext of circumventing sanctions can

provide the basis for rent and become a suitable tool for various economic corruptions. Therefore, the main issue is the lack of transparency in the processes of acquiring power and wealth in the country, which are mainly dependent on public resources from oil and gas revenues. The way these resources are used and managed is also not transparent. The way resources are managed is the main cause of corruption in the country. Therefore, sanctions are not the main cause of corruption in the country, but sanctions and circumvention of sanctions have been the catalyst for the occurrence of many financial corruptions, including the phenomenon of the famous oil billionaire in the country. In other words, it seems that circumventing the sanctions is an excuse by some to cover up the great financial corruption in the country's political and administrative system. Stated differently economic corruption has always existed in the country; however, following the implementation of oil sanctions, under the guise of bypassing the embargoes, the scale of corruption increased dramatically. Some opponents of better foreign policy and eliminating sanctions may be motivated by the benefits they have obtained from sanctions, rather than ideological reasons. In fact, they are known as "sanction traders". It appears that the above viewpoint is correct. Because the reality is that the subject of sanctions has offered a cover for more secrecy and has become an excuse to justify corruption for some people. In the past few years. Economic sanctions, especially oil sanctions, have generated significantly great opportunity for individuals who entered these industries to make a profit. Therefore, sanctions have provided more opportunities and incentives for economic crimes. It is evident that the more transparent the country's economic and commercial environment is, with little room for secrecy, the opportunities for committing economic crimes will decline. Thus, it seems that we should not reduce transparency in the economic environment under the pretext of circumventing sanction, Because doing so does not preserve the country's economy, but it is regarded as a remedy worse than disease means creates ideal conditions and opportunities for committing economic crimes. The issue of transparency should not be neglected or disregarded due to problems such as sanctions and... In light of the aforementioned, this article has investigated and acknowledged the role of transparency as one of the situational or postural preventative strategies to lower the likelihood of committing economic crimes. And the author believes that the strengthening of this element in the system and commercial relations is not only risky but also plays fundamental role in reducing or eliminating criminal prospects, and of course, some special conditions and examples that require a lack of transparency should be limited and in line with the principle of necessity.

Keywords: The principle of transparency, Economic crimes, Iran's economic system, Situational prevention, corporate crimes.

مقاله پژوهشی

دوره ۳۱، شماره ۲۵، بهار و تابستان ۱۴۰۳، ص ۷۹-۵۷

نقش شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی

مجید صادق‌نژاد نائینی *

دریافت: ۱۴۰۳/۲/۲۶ پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۱۷

چکیده

یکی از مهم‌ترین راهکارهای پیشگیری از جرایم اقتصادی، شفاف‌سازی نظام اقتصادی و نهادینه‌سازی بحث شفافیت است. از شفافیت تعریف‌های متعدد و متنوعی صورت گرفته است که این تنوع ناشی از ذوق، دریافت و تخصص ارائه‌کنندگان تعریف بوده است. زیرا شفافیت در امور مختلف سیاسی، اقتصادی و اداری مدنظر پژوهشگران قرار گرفته و به همین دلیل هر کدام از این دانشمندان بنا بر تخصص و رشته مطالعاتی خود به تعریفی از این اصل پرداخته‌اند. منظور از شفافیت در این مقاله، شفافیت اقتصادی و مالی در ابعاد مختلف آن است. توضیح آنکه، یکی از مهم‌ترین مسائلی که در فضای اقتصادی دنیا به‌عنوان یک پیش فرض وجود دارد شفافیت اطلاعات است. دارایی‌ها و اطلاعات مردم، شرکت‌ها، سرمایه داران، دولتمردان، فعالان مختلف اقتصادی اعم از تجار و تولیدکنندگان، اطلاعات زمین و مسکن، تولیدات داخل، مقدار و اقلام وارداتی و صادراتی همه و همه در اختیار دولت‌ها قرار دارد. با این اطلاعات است که دولت‌ها قابلیت برنامه‌ریزی اقتصادی پیدا می‌کنند و می‌توانند اقتصاد را در کنترل خود داشته باشند و به عبارت دیگر حکمرانی کنند. اصل شفافیت نقش کلیدی و بنیادین در پیشگیری از جرایم اقتصادی دارد و در واقع از مصادیق تدابیر پیشگیرانه وضعی و موقعیتی است که سبب می‌گردد تا زمینه‌های ارتکاب جرم از بین رفته و یا کاهش یابند. در این نوشتار با روش تحلیلی تفسیری به بررسی و تحلیل نقش اصل شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی خواهیم پرداخت و یافته‌ها حاکی از آن است که ارتقای این شاخص باعث کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم شده و نظارت و اعتماد عمومی نسبت به حاکمیت را به دنبال داشته و مشارکت همگانی (مردم و دولت) برای مبارزه با فساد را تقویت خواهد کرد.

کلیدواژه‌ها: اصل شفافیت، جرایم اقتصادی، نظام اقتصادی ایران، پیشگیری وضعی، جرایم شرکتی.

مقدمه

شده است: درجه‌ای که تا آن سیاست‌ها و رویه‌های تجاری و فرایند مؤسس آنها، قابل دسترسی و قابل پیش‌بینی هستند.

شفافیت که ضد نظریه حفظ اسرار ظاهر شده است، شامل مجموعه اطلاعاتی می‌شود که جایگاه "واقعیت خفته نگه داشته شده و ناگفته" را ترک کرده تا با هویتی جدید و "واقعیت گفته شده" ابراز گردد. در واقع، شفافیت مرحله‌ای از دارا بودن اطلاعات است، مرحله‌ای که این اطلاعات را برای دیگران، جز دارنده آن، قابل دسترسی می‌کند. اصل شفافیت^۳ نه تنها در مسائل مالی و تجاری، بلکه در امور سیاسی نیز مورد انتظار بوده و به تعبیر برخی، از ابعاد اجتناب‌ناپذیر به‌زامداری می‌باشد (یزدانی زنوز، ۱۳۸۸؛ ۲۰). تاریخچه ظهور این اصل به اسناد حقوق بشری برمی‌گردد. به حق دسترسی به اطلاعات، در ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر و ماده ۱۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی اشاره شده است. بنابراین، دسترسی به اطلاعات ارتباط تنگاتنگی با آزادی عقیده و بیان دارد و همچنین یکی از مؤلفه‌های شفافیت به حساب می‌آید. بنابراین، اصل شفافیت اصلت در حقوق بشر دارد.

همچنین، اصل شفافیت یکی از قواعد بنیادین سازمان جهانی تجارت است که به‌رغم کاستی‌های موجود در بدو فعالیت سازمان جهانی تجارت، پیگیری و اجرای این اصل با یک روند رو به رشد همراه بوده است. علاوه بر این، شفافیت به ویژه بعد از بحران مالی شرق آسیا، در دستور کار بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول هم قرار گرفته است، زیرا می‌تواند بازارها و حکمرانی را تحت تأثیر قرار دهد (یزدانی زنوز، ۱۳۸۴؛ ۳۱).

باید توجه داشت که شفافیت به خودی خود هدف نیست، بلکه ابزاری است برای ایجاد فضای سیاسی و اقتصادی برای مردم تا در این فضا بتوانند حقوق خود را اعمال و از آن دفاع نمایند. هدف از شفافیت، اجازه دادن به شهروندان، بازار و گروه‌هاست تا سایرین را در قبال سیاست‌ها و عملکردهایشان پاسخگو نگه دارند (مهام و همکار، ۱۳۸۴؛ ۵).

شفافیت فقط هنگامی مؤثر می‌افتد که دو شرط وجود داشته باشد. اولاً، سوژه‌هایی که خواستار شفافیت آنها هستیم قادر و مجبور به ارائه اطلاعات ضروری باشند و در ثانی، دریافت‌کنندگان اطلاعات بتوانند بر طبق برخی معیارهای پذیرفته شده از این اطلاعات برای ارزیابی عملکرد سوژه‌ها استفاده نمایند (آن فلورینی، ۱۳۸۳؛ ۵۲۹).

یکی از دغدغه‌های اصلی هر حکومتی، مقابله با جرایم اقتصادی است که این مقابله تنها با رویکردهای کیفری و واکنشی محقق نمی‌گردد بلکه باید راهکارهای کنشی و غیرکیفری شناسایی و تقویت گردند. یکی از راهکارهای پیشگیرانه، اتخاذ تدابیر پیشگیرانه وضعی یا موقعیتی است که هدف اصلی در این رویکرد، حذف یا کاهش موقعیت‌ها و فرصت‌های ارتکاب جرم است. در راستا و به عنوان یک راهکار پیشگیری وضعی، بحث شفافیت مطرح می‌گردد که این موضوع به معنای شفاف‌سازی نظام اقتصادی و نهادینه‌سازی بحث شفافیت است. ارتقای این شاخص باعث کاهش فرصت‌های ارتکاب جرم شده و نظارت و اعتماد عمومی نسبت به حاکمیت را به دنبال داشته و مشارکت همگانی (مردم و دولت) برای مبارزه با فساد را تقویت خواهد کرد.

شفاف سازی عملکرد دولت (به معنای عام) در بحث اقتصادی از جمله شاخص‌های حکمرانی مطلوب است که ارتقای وضعیت این شاخص از طریق آگاهی مستمر و بدون تبعیض شهروندان از فرایندها و امور مربوط به سازوکارهای حاکمیتی فراهم می‌شود. در این راستا، رئیس‌جمهور وقت لایحه شفافیت را برای طی مراحل قانونی به مجلس ارسال کرد که البته به دلیل ایرادات وارده از سوی شورای نگهبان و اصرار مجلس، به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارسال شده است و هم‌اکنون در دست بررسی در مجمع تشخیص است.^۲

ظهور مفهوم شفافیت در حقوق بازرگانی به طور روشن از سده بیستم شکل گرفت. در یک پایان‌نامه دکتری با عنوان «اسرار تجاری در حوزه بازرگانی»، نویسنده خواستار تعدیل موضع شدید قانون‌گذار نسبت به حفظ اسرار تجاری شد و با ذکر دلایلی نتیجه‌گیری کرد که مفهوم شفافیت می‌تواند جایگاهی انتظام‌بخش در حقوق اقتصادی ایفاء کند. با وجود این، حدود یک سده طول کشید تا برای اصل شفافیت جایگاهی حقوقی ایجاد شد (جعفری؛ ۱۳۸۸؛ ۲۱۹).

کلمه شفافیت در لغت به معنای وضوح و روشنی است و در فرهنگ حقوقی بلک‌لا، شفافیت به معنای صراحت، روشنی، نبود تزویر و عدم تلاش برای پنهان نمودن اطلاعات مخرب تعریف شده است (Black Law Dictionary, 2004, P. 4675). شفافیت در فرهنگ لغت سازمان جهانی تجارت، این‌گونه تعریف

3- Transparency Principle.

موضوعات مختلف، فارغ از آنکه نظام بررسی و پیگیری نهادهای نظارتی و قضایی بر آن متمرکز باشد یا نباشد، حس دیده شدن و تحت نظارت قرار داشتن را در متولیان و متصدیان جایگاه‌های مختلف نظام حکمرانی تقویت کرده و خودبه خود موجب بهبود فرایندهای تصمیم‌گیری، تقویت سازوکارهای انضباطبخش و پیشگیری از وقوع تخلف و جرم خواهد شد و از این حیث به‌عنوان یکی از راهکارهای جدی پیشگیری از فساد و ناکارآمدی قلمداد می‌شود.^۴ سوال اصلی مقاله حاضر آن است که شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی چه نقش و سهمی دارد و آیا این رویکرد در نظام اقتصادی و عدالت‌گیری ایران، کارا و موثر هست یا خیر؟ با عنایت به سوالات اصلی تحقیق، سازوکارها و کارکردهای عنصر شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی مورد بررسی قرار گرفته است. شایان ذکر است که در این مقاله به جرایم شرکتی به‌عنوان یکی از مصادیق بارز جرایم اقتصادی نیز توجه ویژه شده است و در بررسی‌ها مورد عنایت واقع شده است.

گفتار اول: مفهوم و تعریف اصل شفافیت

در ابتدا به بیان مفهوم و تعریف اصل شفافیت از منظر حقوق عرفی و حقوق اسلامی پرداخته می‌شود و سپس به بیان مؤلفه‌ها و کارکردهای پیشگیرانه آن پرداخته خواهد شد.

بند اول: مفهوم اصل شفافیت از منظر حقوق عرفی

مفهوم شفافیت برای اولین بار در معاهده ماستریخت در ۱۵ دسامبر ۱۹۹۱ به کار گرفته شده است. البته لغت شفافیت در خود معاهده به کار نرفته، بلکه در بیانیه ضمیمه شماره ۱۷ که در رابطه با حق دسترسی به اطلاعات است به کار رفته است. ضمیمه این معاهده درباره اتحادیه اروپا بوده و می‌توان این اعلامیه را نقطه شروع سیاست درست و حقیقی شفافیت در جامعه اروپایی دانست. اهمیت این اعلامیه از آنجایی است که برای اولین بار در مورد تقویت و ایجاد حرکت سیاسی برای شفاف کردن عملکرد اتحادیه اروپاست (حسینی، ۱۳۹۲؛ ۷۴).

از شفافیت تعریف‌های متعدد و متنوعی صورت گرفته است که این تنوع ناشی از ذوق، دریافت و تخصص ارائه‌کنندگان تعریف بوده است. زیرا شفافیت در امور مختلف سیاسی، اقتصادی و اداری

از دیدگاه بانک جهانی، شفافیت بیانگر افزایش جریان دوره-ای و معتبر اطلاعات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است درباره سرمایه‌گذاران خصوصی، استفاده از وامها و اعتبار وام‌گیرندگان، ارائه خدمات دولتی، سیاست‌های مالی و پولی و فعالیت‌های نهادهای بین‌المللی. متقابلاً، فقدان شفافیت در صورتی است که فردی اعم از وزیر یک دولت یا یک نهاد عمومی یا یک شرکت یا بانک، عمداً مانع از دسترسی به اطلاعات شده یا اطلاعات غلط ارائه نماید یا اینکه در تضمین کیفیت اطلاعات ارائه شده قصور نماید.^۴

ایران بر اساس اعلام سازمان شفافیت بین‌المللی رتبه خوبی ندارد. طبق اعلام این سازمان در سال ۲۰۱۳، در بین ۱۷۷ کشور، رتبه ایران ۱۴۴ است و از نمره صد، نمره ۲۵ را اخذ نموده است و رتبه درصدی ایران، ۲۰ درصد است و لذا جزو کشورهای فاسد و دارای شفافیت بسیار ناچیز محسوب می‌شود.^۵

اهمیت بحث شفاف‌سازی تا جایی است که رهبر انقلاب حضرت آیت الله خامنه‌ای با ابلاغ سیاست‌های کلی "اقتصاد مقاومتی" مصوب ۱۱/۲۹/۱۳۹۲ بر اساس بند یک اصل ۱۱۰ قانون اساسی که پس از مشورت با مجمع تشخیص مصلحت نظام تعیین شده است، به این بحث اشاره و تأکید داشتند. از جمله در بند ۱۹ و ۲۳ این سیاست‌های کلی به شفافیت اشاره نمودند.

بند ۱۹- شفاف‌سازی اقتصاد و سالم‌سازی آن و جلوگیری از اقدامات، فعالیت‌ها و زمینه‌های فسادزا در حوزه‌های پولی، تجاری، ارزی و

بند ۲۳- شفاف و روان‌سازی نظام توزیع و قیمت‌گذاری و روزآمدسازی شیوه‌های نظارت بر بازار.

از آنجا که در جرایم اقتصادی، مرتکبان نوعاً افراد حسابگر، معقول و منطقی هستند که با محاسبات دقیق به ارتکاب جرایم روی می‌آورند، لذا به کارگیری شیوه‌های پیشگیری مبتنی بر اصلاح و درمان کمتر مؤثر است و در مقابل، اعمال راهکارهای وضعی می‌تواند مؤثرتر و کارا تر باشد. یکی از این راهکارها، بحث شفاف‌سازی است که موجب کاهش فرصت ارتکاب جرایم اقتصادی شده و می‌تواند به‌عنوان یک ابزار سودمند برای پیشگیری از جرایم اقتصادی به شیوه غیرکیفری، مورد توجه قرار گیرد. به بیان دیگر و همان‌طور که در گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در خصوص لایحه شفافیت نیز آمده است، شفافیت و در معرض دید قرار گرفتن اطلاعات، فرایندها، مسائل و

^۵ - <http://www.transparency.org/country>

۴- گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی در خصوص لایحه شفافیت مندرج در سایت مرکز به آدرس زیر:

https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1199050

⁴- Toward Transparency in finance and governance, The World Bank Draft, 1999, available at: <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1093/wbro/16.1.41?journalCode=wbro>

کاری و دوری مسئولان از مواضع تهمت است. در این باره امام صادق(ع) به نقل حضرت امیر(ع) می‌فرماید: اگر کسی خود را در معرض تهمت قرار دهد، کسانی [را] که به او بد گمان می‌شوند، نباید ملامت کند (وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص: ۳۷). امام علی(ع) در نامه معروف خود به مالک اشتر می‌نویسد: اگر مردم به تو بدگمان شدند و تو را در موضوعاتی متهم کردند با بیان روشن دلیل خود را بیان کن و سوءظن آنها را با بیان دقیق برطرف گردان، زیرا تو با این کار برای خودت پاداش در نظر گرفته‌ای و نسبت به مردم خود هم لطف کرده‌ای و با این عذرخواهی به هدف خویش که راه یافتن آنان به حق است دست یافته‌ای (نهج البلاغه، ۱۳۸۰؛ ۵۶۵). آگاه باشید که حق شما این است که من همه اطلاعات را غیر از اسرار جنگی از شما پنهان ندارم و هیچ مطلبی را از شما مخفی نکنم (همان؛ ۵۶۳).

دقت در گفتار فوق به وضوح نشان می‌دهد که اصل بر شفافیت است و عدم شفافیت و پنهان کاری است که استثناء و خلاف اصل محسوب می‌گردد. بنابراین اگر سیاست را تدبیر مدنی یا اداره و مدیریت بر جامعه بنامیم زمامداری امام علی(ع) پس از پیامبر اسلام (ص) ارزشمندترین میراث نظری و گرانبهاترین تجربه عملی در عرصه اندیشه و عمل سیاسی است.

بند سوم: تعریف جرم اقتصادی و شرکعی

از آنجایی که موضوع اصلی در بحث مقاله حاضر، پیشگیری از جرایم اقتصادی با تأکید بر جرایم شرکعی است، لذا بیان تعریف این دو اصطلاح به طور مختصر، ضرورت دارد.

۳-۱- جرایم اقتصادی: آنچه امروزه به جرم اقتصادی مشهور شده است، متضمن لطمه شدید به نظام اقتصادی هر کشور و نیز نظام اقتصادی بین‌المللی یعنی چرخه تولید، توزیع، حمل و نقل، مصرف و پول است. لذا سازمان‌های بین‌المللی مانند سازمان ملل متحد و اتحادیه اروپا نیز در دهه اخیر در این خصوص، سیاست جنایی افتراقی با گرایش سختگیرانه پیشبینی کرده‌اند. از آنجایی که مصادیقی از این جرایم مانند پولشویی و جرایم زیست‌محیطی جنبه جهانی پیدا کرده‌اند، به نظر می‌رسد که نظام حقوقی کشورهای مختلف در پرتو معاهدات بین‌المللی از جمله کنوانسیون مریدا، به سمت نوعی همگرایی در پیشگیری و مبارزه با این گونه بزهکاری گام بر می‌دارند. این رویکرد، چه در بعد

مدنظر پژوهشگران قرار گرفته و به همین دلیل هر کدام از این دانشمندان بنا بر تخصص و رشته مطالعاتی خود به تعریفی از این اصل پرداخته‌اند.

در یک تعریف، شفافیت به سادگی و سهولت تحلیل معنادار فعالیت‌های شرکت و بنیادهای اقتصادی آن توسط فرد خارج از شرکت تعریف شده است (نوبخت، ۱۳۸۵؛ ۲۰). در تعریف دیگر، شفافیت را افزایش جریان به موقع و درخور اتکای اطلاعات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که در دسترس همه ذینفعان مربوط باشد، تعریف کرده‌اند.^۷ شفافیت در فرهنگ لغت سازمان جهانی تجارت، این‌گونه تعریف شده است: درجه‌ای که تا آن سیاست‌ها و رویه‌های تجاری و فرایند مؤسس آنها، قابل دسترسی و قابل پیش‌بینی هستند (باقری، ۱۳۹۱؛ ۱۹).

با توجه به تعریف‌های ارائه شده و بررسی منابع مختلف داخلی و خارجی، به نظر می‌رسد که شفافیت را در امور اقتصادی و تجاری باید به این صورت تعریف نمود:

شفافیت یعنی دستیابی گسترده به اطلاعات مربوط و اتکاپذیر در خصوص عملکرد دوره‌ای، موقعیت مالی، فرصت‌های سرمایه‌گذاری، راهبری شرکتی و ریسک شرکت‌های تابعه کهاول : شرکت‌های تجاری باید به موجب قوانین لازم‌الاجرا، موظف به افشا و شفاف‌سازی اطلاعات و قرار دادن آنها در دسترس همه ذینفعان باشند و دوم: این افشای اطلاعات باید فرایند ارزیابی عملکرد شرکت‌ها و پاسخگویی آنها را تسهیل نماید.

بدین‌سان، در این تعریف و سایر تعریف‌های ارائه شده، شفافیت با افشای اطلاعات کاملاً عجین شده است، به‌گونه‌ای که می‌توان گفت، وجه مشترک تمامی تعاریف ارائه شده از شفافیت، کیفیت در اطلاعات خروجی است. در همین راستا، برخی صاحب‌نظران با صراحت اذعان داشته‌اند که معنای دقیق دو اصطلاح مذکور (شفافیت و افشای اطلاعات) در ادبیات موجود چندان مشخص نیست و لذا میان این دو، تمایز روشن و مورد وفاقی وجود ندارد (ساریخانی و همکار، ۱۳۹۱؛ ۱۰۵).

بند دوم: تعریف و مفهوم اصل شفافیت در منابع اسلامی

شفافیت علاوه بر امور اقتصادی، در امور سیاسی و حکومت-داری نیز از اهمیت زیادی برخوردار است. نکته مهم در این خصوص، چگونگی رابطه زمامدار با مردم، شفافیت، عدم پنهان

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/EXTWBIGOVANTCOR/>

^۷ Vishwanath T. and D. Kaufmann, Towards Transparency in Finance and Governance, World Bank, DRAFT, SEPTEMBER 6TH, 1999, available at:

اتخاذ کند ولی در این راه موفق نبوده است چرا که تشخیص مصادیق جرایم اقتصادی با ابهامات زیادی مواجه است و دامنه دقیق این جرایم مشخص نیست (حسینی و مهرا، ۱۳۹۴؛ ۶۶).
با وجود ابهام در تعریف و مصادیق جرایم اقتصادی، برخی مصادیق آن مانند جرایم بورسی یا جرایم شرکتی، روشن بوده و به عبارتی، جزو مصادیق اعلامی این جرم هستند که در مقاله حاضر بر مصداق جرم شرکتی به دلیل شیوه کمی و کیفی آن، عنایت بیشتری وجود دارد.

۳-۲- جرایم شرکتی: مفهوم جرم شرکتی^۸ به مثابه گونه‌ای نوین از جرائم یقه سفیدان اصطلاحی است که از دهه ۱۹۷۰ میلادی و در پی ظهور گفتمان جرم‌شناسی انتقادی حیات نوینی یافت. پیشگام نظریه جرائم یقه سفیدان، ادوین ساترلند، با انتشار کتاب جرائم یقه سفیدان، به برخی جلوه‌های نهان بزهکاری اشاره نموده است. از دید ساترلند، این جرائم، بزه‌هایی هستند که به واسطه اشخاص قابل احترام و دارای جایگاه اجتماعی بالا در گفتمان شغلی (سازمانی) ارتکاب می‌یابند (دانش ناری و سایرین، ۱۳۹۳؛ ۱۴۳).

جرایم شرکتی به‌عنوان مصداقی از جرایم اقتصادی و یقه-سفیدها^۹، یکی از آسیب‌های مهمی است که امنیت اقتصادی کشورها را تهدید می‌کند. این موضوع به خصوص در کشورهایی مثل ایران که دارای اقتصاد دولتی و رانتی هستند، دارای مظاهر و ابعاد آشکارتری هست. این جرایم با زنجیره‌ای از جرایم دیگر در ارتباط هستند؛ جرایمی از قبیل پولشویی، ارتشاء، جعل و... که می‌توانند ضربات سهمگینی را به منافع ملی و سرمایه‌های اقتصادی-اجتماعی وارد آورند. به همین دلیل در سراسر دنیا دولتها در صدد شناسایی علل ارتکاب این جرایم بوده تا بتوانند به حمایت از نظم و امنیت اقتصادی برخیزند (صادق‌نژاد نائینی، ۱۴۰۰؛ ۲۸).

ناگفته پیداست که جرایم شرکتی همانند سایر جرایم، از یک عامل ناشی نمی‌شوند، بلکه عوامل مختلفی در وقوع آنها تأثیر دارند. هرچند نویسندگان مختلف با توجه به دیدگاه و تخصص‌شان بر برخی از جنبه‌ها و عوامل بیشتر تأکید می‌کنند،^{۱۰} اما این امر

جرم‌شناختی و چه در بعد کیفری، از چند سال پیش به این سو، در گفتمان مسئولان قضایی، اجرایی و تقنینی کشور، به‌ویژه در قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد به دلیل تمرکز بر پیشگیری وضعی-فنی، قانون مجازات اسلامی، به دلیل خارج‌ساختن این جرایم از شمول تعویق، تعلیق و مرور زمان و نیز قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مشهود است (ابراهیمی و صادق-نژاد نائینی، ۱۳۹۲؛ ۱۴۷).

جرایم اقتصادی را می‌توان فعالیت مجرمانه عمدی دانست که مرتکب به واسطه جایگاه خاص و با بهره‌گیری از دانش و اطلاعات خود و نیز وسایل و شیوه‌های ویژه، با هدف کسب هرگونه منفعت یا امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم برای خود یا دیگری مرتکب می‌شود و آن فعل نیز نتایج شدیدی را به دنبال دارد. منظور از نتایج شدید این است که آثار جرم، دامن مردم یک منطقه، کشور یا کل جهان (مانند جرایم زیست محیطی) را می‌گیرد. اموال مورد تعرض در اینجا از چنان اهمیتی برخوردارند که از طریق جرم‌انگاری، مورد حمایت حقوق کیفری قرار گرفته‌اند. در واقع حقوق کیفری آخرین حربه و آخرین راهکار است. پس جرم‌انگاری این اعمال و رفتارها به نوعی القاکننده این پیام است که سایر ضمانت‌اجراها، اثربخشی لازم جهت حمایت از این ارزش‌ها را نداشته‌اند (مثل جعل اسکناس، تقلب مالیاتی و گمرکی). در واقع خطرات این جرایم، خواه مستقیم، خواه غیرمستقیم دامن همه مردم را می‌گیرد (همان، ص ۱۵۳).

اصطلاح جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی هم وارد شده است (به خصوص ماده ۳۶ ق.م.ا.). برخی نویسندگان معتقدند که بررسی مفهوم جرم اقتصادی در قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که این مفهوم بدون مبانی نظری و حتی بدون توجه به تجربیات عملی نظام اقتصادی و رفتارهای مجرمانه‌ای که در حال حاضر اقتصاد کشور را تهدید می‌کنند، وارد قانون شده است. با اینکه قانون تلاش کرده است که مصادیق جرم اقتصادی را احصاء کند و سیاست کیفری قهرآمیزتری با این دسته از جرایم

^۸ - Corporate Crime.

^۹ - بزهکاران یقه‌سفید در اصطلاح عربی "المجرم ذو قبه البیضاء" نامیده می‌شود. به نقل از: موسوی مجاب، سید درید، جرایم یقه‌سفیدی با نگاهی به آموزه‌های دینی، مجله فقه و حقوق، سال ششم، شماره ۲۲، پاییز ۱۳۸۸، ص ۱۰۰.

^{۱۰} - برای نمونه رک. سیمپسون، سالی و بنسون، مایکل، جرایم یقه‌سفیدی؛ رویکردی فرصت‌مدار، ترجمه اسمعیل رحیمی‌نژاد، انتشارات میزان، چاپ اول، پاییز ۱۳۹۱، ص ۱۱۸ و بعد. نویسندگان این کتاب در تبیین جرایم یقه‌سفیدی

و شرکتی، رویکردی فرصت‌مدار دارند و فرصتهای مختلف ارتکاب جرایم شرکتی و یقه‌سفیدی را به عنوان عامل مهم و مؤلفه لازم برای جرم به رسمیت می‌شناسند. نمونه دیگر، مقاله پیشگیری از جرایم شرکتی در پرتو الگوی مدیریت فرهنگ سازمانی است که نویسنده آن معتقد است که الگوی مدیریت فرهنگ سازمانی، مدلی فرابندمحور می‌باشد که در مرحله ابتدایی، فرهنگ جرم‌زا را شناسایی می‌کند. سپس، تصویرسازی مطلوب سازمانی که همان فرهنگ قانونمندی است، براساس رویکردهای اخلاق سازمانی تعریف و شکاف میان

دولت‌ها باید از مقررات و نهادها برای گسترش شفافیت کمک بگیرند.

در چند سال گذشته با در نظر گرفتن مساعی ارتباطی و رسانه‌ای سازمان آموزشی، علمی و فرهنگی سازمان ملل (یونسکو) و برخی از سازمان‌های منطقه‌ای همچون شورای اروپا، اتحادیه اروپا و سازمان کشورهای آمریکایی و اتحادیه آفریقایی برای تعیین شاخص‌های توسعه رسانه‌ها در سراسر جهان و اقدامات خاص برخی کشورها در این باره، چهار زمینه مهم مورد توجه قرار گرفته است که یکی از آنها "گسترش حق دسترسی آزادانه همگان به اطلاعات و اهمیت تصویب قوانین آزادی اطلاعات و حق اطلاع" است (معمدنزاد، ۱۳۹۰؛ ۱۲).

در سازمان جهانی تجارت این مقرر، امکان آگاهی دولت و بازیگران اقتصادی را از سیاست تجاری موجود در داخل کشور و همچنین در خارج از آن فراهم می‌سازند. نهادهای بین‌المللی مانند بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول نیز بر دسترسی آزاد به اطلاعات و پاسخ‌گویی تأکید فراوان دارند، زیرا این امر منجر به شفافیت و در نهایت، کاهش فساد مالی - اقتصادی می‌گردد (Lodge, 2004, 124).

بدین‌سان، اطلاع‌رسانی و دسترسی به اطلاعات و اسناد، ابزار اساسی در مورد اقدامات ضدفساد تلقی می‌شود، زیرا دلایل و مستندات تصمیمات و قراردادهای دیگر کنش‌های مالی باید مستند و توجیه شده باشد (ناعمه، ۱۳۸۰؛ ۹). دسترسی به اطلاعات و رابطه آن با بحث شفافیت و در نتیجه، کاهش جرایم اقتصادی را می‌توان در قالب نمودار ذیل به طور خلاصه مشاهده نمود:

اجتناب‌ناپذیر است که این جرایم، چند عاملی^{۱۱} هستند یعنی هیچ عاملی به تنهایی علت جرم نیست، بلکه علت جرم از اتحاد و اقتران عوامل متعدد محقق می‌شود. لذا در بحث علت‌شناسی جرایم شرکتی نباید فقط به یک جنبه یا بُعد - مثلاً بُعد اقتصادی یا نهاد قوه قضاییه - توجه داشت، بلکه باید با یک دید جامع و ساختاری (کلان) به علت‌شناسی پردازیم.

با عنایت به مراتب فوق و در یک تعریف ساده، جرم شرکتی عبارت است از رفتار شرکت یا عاملان شرکت، بنگاه یا مؤسسه به نمایندگی از شرکت و به نام و به حساب آن شرکت، که در بستر فعالیت شغلی ارتکاب یافته و طبق قانون مجازات ممنوع و قابل کیفر است (نجفی ابرندآبادی و صادق‌نژاد نائینی، ۱۳۹۲؛ ۴۶).

گفتار دوم: سازوکارهای ایجاد شفافیت

شفافیت به خودی خود حاصل نمی‌شود، بلکه باید مکانیسم‌ها و سازوکارهایی وجود داشته باشد تا از طریق آنها بحث شفافیت محقق گردد. البته به نظر می‌رسد که میان این مکانیسم‌ها و بحث شفافیت یک رابطه لازم و ملزومی وجود دارد. به این صورت که از یک‌طرف، برای ایجاد شفافیت باید این سازوکارها وجود داشته و اعمال گردند، در غیر این صورت شفافیت حاصل نمی‌گردد. به تعبیر دیگر، این مکانیسم‌ها به منزله مقدمه واجب بحث شفافیت محسوب می‌شوند که از عدم آنها عدم شفافیت لازم می‌آید و از طرف دیگر، هنگامی که شفافیت ایجاد می‌شود، این سازوکارها به منزله آثار و پیامدهای اصل شفافیت ظاهر می‌گردند. در ادامه به بیان این سازوکارها و تشریح نقش آنها در ایجاد شفافیت خواهیم پرداخت. زیرا با شناخت عناصر و سازوکارهای ایجاد شفافیت است که کارکردهای پیشگیرانه شفافیت اقتصادی نمود می‌یابد.

بند اول: گردش آزاد اطلاعات

اطلاعات معمولاً به خودی خود در دسترس افراد قرار نمی‌گیرد و از این نظر که گردش آزاد اطلاعات لازمه شفافیت است،

^{۱۲} در این خصوص همچنین رک: صادق‌نژاد نائینی، مجید، مطالعه جرم‌شناختی جرایم اشخاص حقوقی حقوقی خصوصی؛ از علت‌شناسی تا پیشگیری، رساله دکتری حقوق کیفری و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، شهریور ۱۳۹۳؛ صادق‌نژاد نائینی، مجید، کتاب جرم‌شناسی جرایم شرکتی تجاری، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه، چاپ اول، اردیبهشت ۱۴۰۰.

فرهنگ مطلوب و فرهنگ موجود بررسی می‌شود. در نهایت برنامه‌های تغییر فرهنگ اتخاذ و اجرایی می‌شود تا فرهنگ مطلوب / قانونمند محقق شود. رک. دانش ناری، حمیدرضا، پیشگیری از جرایم شرکتی در پرتو الگوی مدیریت فرهنگ سازمانی، فصلنامه علمی دیدگاه‌های حقوق قضائی پژوهشی، دوره ۲۷، شماره ۹۸، تابستان ۱۴۰۱، ص ۲۳۵ به بعد.

مردم‌سالار انتظار این است که مسئولین پاسخگو باشند، یکی از نقش‌های مهم شفافیت در کمک به ارتقای پاسخگویی است. در قوانین و مقررات داخلی ایران نیز، در مواردی به بحث پاسخگویی اشاره شده است. برای نمونه، در بند نهم از سیاست‌های اقتصاد مقاومتی ابلاغی از سوی رهبر انقلاب در تاریخ ۱۳۹۲/۱۱/۲۹، به این بحث اشاره شده است.^{۱۵} همچنین می‌توان به ماده ۲۵ قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰ اشاره کرد که در آن، دستگاه‌های مختلف دولتی و غیردولتی را موظف به بازنگری و مهندسی مجدد سامانه پاسخگویی به شکایات و مکانیزه نمودن آن نموده است، به نحوی که دریافت شکایات به طور غیرحضوری توسط واحدهایی که مسئولیت پاسخگویی و رسیدگی به شکایات مردم را دارند به واحد مربوطه در دستگاه منعکس گردد. این مقرر، یعنی افزایش پاسخگویی، فرصتهای ارتکاب جرایم اقتصادی را محدود می‌کند.

بند سوم: به کارگیری فن‌آوری‌های اطلاعات و ارتباطات

امروزه با انقلابی که در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات صورت گرفته است به جرأت می‌توان ادعا نمود که استفاده از تکنولوژی‌های نوین اطلاعات و ارتباطات، بخش جدایی‌ناپذیر روند توسعه اقتصادی است. یکی از مظاهر عمده در این خصوص، تحقق دولت الکترونیک است که می‌تواند مانع مؤثری برای ارتکاب جرایم

ملاحظه می‌شود که گردش آزاد اطلاعات باعث افزایش آگاهی مردم شده و همین امر زمینه حضور و مشارکت آنان را در نظارت و بازخواست از عملکرد مسئولان فراهم می‌آورد. به بیان دیگر، دسترسی آزاد به اسناد و اطلاعات و افشاجری، موجب پیشگیری از فساد می‌شود (هاشمی و همکار، ۱۳۹۳: ۸۰).
بند دوم: پاسخگویی

صندوق بین‌المللی پول در تدوین رفتارنامه شفافیت مالی هدف خود را پاسخگو نمودن هر چه بیشتر دولت‌ها در قبال هزینه‌ها و درآمدهای عمومی ذکر کرده و بیان داشته است که شفافیت مؤثر و پیوسته، منجر به پاسخگویی بیشتر خواهد شد و پاسخگویی بیشتر و پیوسته، منجر به منصفانه و کارابودن سیاست‌های مالی و کاهش فساد خواهد شد.^{۱۳}

زیرا شفافیت، پیش شرط و لازمه پاسخگویی^{۱۴} است. اگر مردم به ماهیت و کمیت فعالیت‌های اقتصادی دولت و سایر شرکت‌های خصوصی واقف نباشند، سؤالی نمی‌تواند مطرح نمایند تا پاسخی هم دریافت کنند. لذا شفافیت در امور مالی شرکت‌ها به‌ویژه شرکت‌های دولتی به‌عنوان یکی از خاستگاه‌های جرایم اقتصادی، برای پاسخگویی کنشگران اقتصادی و شرکتی لازم و ضروری است و با توجه به اینکه پاسخگویی خود یکی از عناصر مهم حکمرانی مطلوب به حساب می‌آید و همچنین در یک نظام

برای نمونه رک. زارعی، محمدحسین، فرایند مردمی شدن، پاسخگویی و مدیریت دولتی، مجله مجتمعی آموزش عالی قم، سال سوم، شماره ۹، بهار و تابستان ۱۳۸۰، صص ۱۳۱ تا ۱۳۳.

^{۱۵} - بند نهم - اصلاح و تقویت همه‌جانبه نظام مالی کشور با هدف پاسخگویی به نیازهای اقتصاد ملی، ایجاد ثبات در اقتصاد ملی و پیشگامی در تقویت بخش واقعی.

^{۱۳}-The IMF Fiscal Transparency Code: A Potentially Powerful New Anti-Corruption Tool Paper prepared for Workshop on "Public Sector Financial Transparency and Accountability: The Emerging Global Architecture and Case Studies." 29 th International Anti-Corruption Conference (IACC), 10-15 October, 1999, Durban, South Africa I, P.6

^{۱۴} - پاسخگویی دارای انواع مختلفی (پاسخگویی اداری - سازمانی، پاسخگویی حقوقی و پاسخگویی عمومی - شهروندی) است. برای مطالعه بیشتر در این مورد

می‌گردد که اصل شفافیت چگونه منجر به پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌گردد. به بیان دیگر، کارکردهای این اصل برای پیشگیری از جرایم اقتصادی از جمله جرایم شرکتی به عنوان یکی از مصادیق بارز جرایم اقتصادی چیست؟ در این گفتار، کارکردهای اصل شفافیت برای پیشگیری از جرایم اقتصادی بیان شده و به اقتضای مورد، به اسناد بین‌المللی مرتبط و همچنین قوانین داخلی ایران در این خصوص اشاره می‌شود.

بند اول: دسترسی آزاد به اطلاعات اقتصادی و ایجاد اطمینان در سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی

پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی، بر اساس الگوی اصلی این‌گونه از پیشگیری، یعنی ممانعت از شکل‌گیری موقعیت‌ها و فرصت‌های مناسب برای بزهکار قرار دارد. لذا در صورتی که اطلاعات مهم و مرتبط با موضوعاتی که زمینه‌ساز ارتکاب این‌گونه از جرایم هستند، در دسترس عموم قرار گیرند، فرصت‌های ارتکاب بزه عملاً منتفی خواهد شد (جلالی فراهانی، ۱۳۸۴؛ ۶). به عنوان مثال، انتشار اطلاعات در مورد مناقصه‌های دولتی یا واگذاری سهام شرکت‌های دولتی و مواردی از این دست، منجر به از میان رفتن فرصت‌های مجرمانه خواهد شد و ارتکاب اعمال مجرمانه‌ای مانند پرداخت رشوه در مناقصات دولتی یا تقویم پایین اموال دولتی کاهش خواهد یافت.

اصولاً سرمایه‌گذاران به دنبال مکانی برای سرمایه‌گذاری هستند که بیشترین بازدهی و کمترین ریسک را برای آنها به همراه داشته باشد. از این رو، شرکت‌هایی که در افشای اطلاعات مالی خود عملکرد شفاف ندارند، ریسک سرمایه‌گذاری خود را بالا برده و جذابیت خود را از دید سرمایه‌گذاران از دست می‌دهند و ممکن است که سرمایه‌گذاری در آن شرکت صورت نگیرد. در مورد سرمایه‌گذاری خارجی نیز این قضیه به طریق اولی مصداق دارد. زیرا شفافیت در سیاست‌های اقتصادی برای سرمایه‌گذاران خارجی دارای اهمیت زیادی است. از جمله دلایل آن می‌توان به کاهش هزینه‌های اضافی مربوط به ارائه نکردن اطلاعات از سوی نهادهای دولتی و فساد مالی و رشوه‌خواری، تسهیل تصاحب و تملک‌های شرکت‌های داخلی توسط نهادهای سرمایه‌گذاری خارجی، اطمینان از حفظ حقوق سرمایه‌گذاران خارجی و پایش وضعیت شفافیت سیاست‌های اقتصادی به وسیله نهادهای بین‌المللی و تأثیر آن بر تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران خارجی اشاره کرد.

اقتصادی باشد. البته دولت الکترونیک امری فراتر از صرف استفاده از فن‌آوری اطلاعات است، بلکه دولت الکترونیک موفق، نتیجه همکاری‌های مشترک میان سیاستمداران، دیوان‌سالاران، کارمندان و IT است. برای یک فرایند موفق دولت الکترونیک، تکنولوژی فقط ۱۵ درصد نقش دارد در حالی که فرایند مدیریت ۸۵ درصد نقش باقی مانده را بر عهده خواهد داشت (یزدانی زنوز، منبع پیشین، ص ۹۵).

اهمیت فناوری اطلاعات و ارتباطات در حوزه پیشگیری از جرایم اقتصادی از دو جهت عمده است: یکی، امکان نظارتی است که به واسطه دستاوردهای فن‌آورانه فراهم آورده و دیگری اینکه، مهم‌ترین و قوی‌ترین ابزار برقراری آزادی اطلاعات و مناسب‌ترین بستر برای تحقق مفهوم شفافیت به عنوان مهم‌ترین راهکار در این زمینه، به شمار می‌رود.

یکی از جلوه‌های اصلی کاربرد فن‌آوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی مورد توجه دولت‌ها برای شفاف‌سازی بیشتر، مفهوم دولت الکترونیک است، به گونه‌ای که برخی معتقدند که چنانچه حکومت‌ها بخواهند در مسیر تحقق حکومت‌داری خوب حرکت کنند باید به ابزار نیرومندی همچون دولت الکترونیک مسلح باشند (دلیرپور، ۱۳۸۸؛ ۱۰۰).

بیان این مستندات بیانگر اهمیت بحث دولت الکترونیک در پیشگیری از جرایم اقتصادی است. زیرا دولت الکترونیک یکی از اقدامات مؤثر در تقویت نظارت همگانی در جهت پیشگیری از جرایم اقتصادی، تلقی می‌گردد. بدیهی است که این نظارت همگانی منجر به افزایش خطر ارتکاب جرایم اقتصادی از جمله جرایم شرکتی شده و شرایط را برای سالم‌سازی محیط اقتصادی در قالب پیشگیری وضعی مهیا می‌کند.

گفتار سوم: کارکردهای اصل شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی

اصل شفافیت چنان که گذشت، در پیشگیری از جرایم اقتصادی نقش مهم و تأثیرگذاری دارد. به بیان دیگر، در میان تمامی الگوهای ارائه شده برای مبارزه با فساد، شفافیت از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. این اهمیت به حدی است که در تمامی منابع و ادبیات این حوزه، شفافیت، قدرتمندترین دشمن فساد و عنصر کلیدی برای تضمین موفقیت راهکارهای ضدفساد و اعتبار تحقیقات به عمل آمده، تلقی گردیده است.^{۱۶} حال این سؤال مطرح

در سند چشم‌انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴ هجری شمسی مصوب ۱۳۸۲، در مورد سیاست‌های اقتصادی، به این مورد اشاره شده است: تثبیت فضای اطمینان بخش برای فعالان اقتصادی و سرمایه‌گذاران با اتکا به مزیت‌های نسبی و رقابتی و خلق مزیت‌های جدید و حمایت از مالکیت و کلیه حقوق ناشی از آن و ایجاد اعتماد و حمایت از سرمایه‌گذاران با حفظ مسئولیت‌پذیری آنان.

همچنین، دسترسی آزاد به اطلاعات اقتصادی به عنوان یکی از مؤلفه‌های بحث شفافیت، یکی از عوامل مهم اثرگذار بر جذابیت شرکت برای سرمایه‌گذاران و به عنوان یکی از عناصر اصلی در چارچوب نظام‌های راهبردی اقتصادی است. نقش شفافیت در جذب سرمایه‌های داخلی و خارجی را به صورت مختصر در نمودار ذیل می‌توان مشاهده نمود:

بند دوم: نظارت‌پذیری و پاسخگو کردن کنشگران اقتصادی در قبال فعالیت‌های تجاری

این موضوع یعنی نظارت‌پذیری و پاسخگو کردن در خصوص جرایم شرکتهای تجاری بسیار مصداق دارد زیرا در نظام اقتصادی ایران، بحث نظارت بر شرکتهای تجاری به خصوص از نوعی دولتی و مختلط (به تعبیر عمومی، خصولتی) از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است.

برای تحقق این امر لازم است مردم و سایر فعالان اقتصادی بر اعمال اقتصادی و تجاری شرکت نظارت داشته باشند و در جریان چند و چون فالیت‌های شرکت و کنشگران آن قرار بگیرند.

بنابراین، شفافیت می‌تواند شناخت موانع بازارها را برای فعالان اقتصادی تسهیل نماید تا در نتیجه بتوانند تصمیمات و گزینه‌های دیگری را اتخاذ نمایند که این امر دولت‌ها را وادار می‌کند که به هدف کسب سود، سیاست‌های خود را تغییر دهند تا سرمایه‌گذاران بیشتری را جلب نمایند.

ناگفته پیداست که چنانچه شفافیت در امور اقتصادی و واگذاری‌ها وجود نداشته باشد، تمایل سرمایه‌دار به سرمایه‌گذاری کاهش می‌یابد. نمونه اخیر این امر مربوط می‌شود به واگذاری شرکت آلومینیوم المهدی و نامه چند تن از نمایندگان مجلس به رئیس سازمان خصوصی‌سازی در مورد تخلفات رخ داده شده در این شرکت و تقویم اموال آن. تخلفات رخ داده آن قدر زیاد بود که نمایندگان مجلس از سازمان خصوصی‌سازی درخواست کردند تا شرکت آلومینیوم المهدی به دلیل تخلفات واگذار نشود، زیرا

شرکتی که متهم به سوء استفاده است قابل واگذاری نیست. این عدم شفافیت باعث شد تا تمایل بخش خصوصی به خرید این شرکت کاهش یابد.^{۱۷}

آزادی دسترسی به اطلاعات اقتصادی و نقش آن در جلب سرمایه‌های داخلی و خارجی و پیشگیری از جرایم اقتصادی آنقدر زیاد است که قانونگذار ایرانی در بند الف ماده ۸ قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰ در این راستا تکالیفی را در مورد اطلاع‌رسانی لازم به مردم و تدوین سیاست‌هایی در مورد شفاف‌سازی اطلاعات، بر عهده معاونت‌های برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی و توسعه مدیریت و سرمایه انسانی رئیس‌جمهور قرار داده است.

دستگاههای اجرایی برای ثبت و ضبط شفاف و جامع کلیه عملیات، اطلاع‌رسانی لازم به عموم مردم و همچنین تأمین نیازهای اطلاعاتی دستگاههای نظارتی و اطلاعاتی کشور اقدام نماید".

^{۱۷} - به نقل از سایت خبری الف به آدرس:

<http://alef.ir/vdcbw5b5zrhbf5p.uuur.html?۲۳۲۲۸۷>

^{۱۸} - به تدوین سیاستها و راهکارهای شفاف‌سازی اطلاعات و استقرار و تقویت نظامهای اطلاعاتی و استانداردسازی امور و مستند نمودن فعالیت‌های

به شفافیت بیشتر می‌شود و فرصتهای ارتکاب قاچاق کالا و ارز به عنوان یکی از مصادیق بارز جرایم اقتصادی را محدود می‌کند. بدین ترتیب، مؤلفه پاسخ‌گویی در ارتباط با دسترسی به اطلاعات و در تعامل با شفافیت است به طوری که از یک‌سو، شفافیت به پاسخ‌گویی می‌انجامد و از سوی دیگر، یکی از سازوکارهای ایجاد شفافیت، الزام به پاسخ‌گویی است. بند سوم: ایجاد حاکمیت قانون و امکان رقابت برابر اقتصادی

یکی از پیامدهای اقتصادی حاکمیت قانون، فراهم شدن زمینه برای رقابت برابر اقتصادی است. زیرا در نظامی که حاکمیت قانون به رسمیت شناخته شده باشد، فرصت‌های جذاب برای فعالیت‌های اقتصادی به نحو برابر برای همگان وجود دارد و تبعیض ناروا^{۱۹} حتی به جهت ارائه اطلاعات یا جانبداری یا تخصیص منابع به افراد یا گروه‌های خاص، مغایر با اصول شفافیت و حاکمیت قانون است (باقری، ۱۳۹۲: ۱۰۶).

در صورت فقدان شفافیت، حاکمیت قانون خدشه‌دار می‌شود و محیط اقتصادی برای سوءاستفاده و رانت‌جویی فراهم می‌شود و به تبع آن، امکان رقابت برابر و عادلانه اقتصادی نیز سلب می‌گردد. از این نظر، شفافیت لازمه برخورداری کامل از رقابت اقتصادی برابر به حساب می‌آید.

مفهوم شفافیت و دسترسی به اطلاعات از این نظر به طور تنگاتنگی در ارتباط با پاسخ‌گویی و حاکمیت قانون است. در فضایی که نقش‌ها و مسئولیت‌ها مشخص نباشد و اطلاعاتی در مورد فعالیت‌های تجاری شرکت‌ها در دسترس نباشد، پاسخ‌گویی امکان‌پذیر نیست و حاکمیت قانونی نیز خدشه‌دار خواهد شد. اصولاً بدون شفافیت و اطلاعات، دیالوگی بین شهروندان و دولت، و در شرکت‌های تجاری بین مدیران و سهامداران، وجود نخواهد داشت و فساد و سوء استفاده از قدرت به راحتی اشاعه خواهد یافت.

بنابراین، شفافیت موجب برقراری و تقویت حاکمیت قانون می‌گردد که حاکمیت قانون خود ابزاری مهم برای رقابت برابر و عادلانه اقتصادی است که این امر در نهایت منجر به کاهش جرایم اقتصادی می‌گردد. چنانکه "ماکس وبر"^{۲۰} نیز معتقد است، در جامعه‌ای که در آن امکان رقابت وجود دارد، حاکمیت قوانین عام ضروری است، زیرا فرض بر این است چنین جامعه‌ای متشکل از

لذا شرکت باید قانوناً متعهد به افشای آمار و اطلاعات در خصوص فعالیت‌های خود باشد، آمار و اطلاعات دقیق و معناداری که امکان ارزیابی فعالیت‌های شرکت را بدهد. از این رو، دسترسی به اطلاعات معتبر و شفاف بیشتر، لازمه اجتناب‌ناپذیر از فرایندی است که بتوان شرکت و عوامل آنرا در قبال اعمالشان به پاسخ‌گویی فراخواند، زیرا در فضایی که نقش‌ها و مسئولیت‌ها روشن و تعریف شده نیستند و اطلاعاتی نیز از فعالیت‌های تجاری و اوضاع مالی شرکت در دست نباشد، امکان پاسخ‌گویی وجود نخواهد داشت.

شفافیت شرط لازم برای پاسخ‌گویی کارآمد کنشگران اقتصادی از جمله مقامات شرکتی است. زیرا بر اساس این اصل، کسانی که مدیران شرکت در برابر آنها مسئول هستند باید اطلاعات کامل و دقیقی درباره آنچه که مدیران در حال انجام آن هستند، در اختیار داشته باشند. به بیان دیگر، شرکتها و بنگاه‌های تجاری باید ماهیت و روش اعمال و وظایف خود و تمامی رویه‌های رسمی و غیررسمی را طی بیانیه‌های عمومی به اطلاع مردم برسانند.

پاسخ‌گو نمودن مدیران شرکتی در برابر سهامداران و سایر مردم که از نتایج شفاف‌سازی است از اهمیت زیادی برخوردار است زیرا این امر موجب می‌شود تا کنشگران شرکتی سیاست‌های بهتر و عملکرد صحیح‌تری را اتخاذ نمایند. در واقع، شفافیت ابزاری است برای انعکاس فعالیت‌های تجاری شرکت‌های تجاری که فرایند کنترل بر فعالیت‌ها و مدیریت آنها را تسهیل می‌کند.

به عنوان نمونه، یکی از جرایم شایعی که توسط شرکت‌های تجاری ارتکاب می‌یابد، قاچاق کالا و ارز است. لذا نظارت بر فرایند صادرات و به ویژه واردات کالا با استفاده از فن‌آوری‌های نوین نظارتی و همچنین شفاف‌سازی در این مورد می‌تواند منجر به پیشگیری از ارتکاب این جرایم شود. در همین راستا، قانونگذار در ماده ۳ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲/۱۰/۳ به منظور سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی، هماهنگی و نظارت در حوزه امور اجرایی، پیشگیری و مبارزه با قاچاق کالا و ارز، ستاد مرکزی مبارزه با قاچاق کالا و ارز با ریاست رئیس جمهور یا نماینده ویژه وی را پیش‌بینی نموده است.

در ماده ۵ قانون مارالذکر، بحث نظارت بر فرایندهای صادرات و واردات با استفاده از سامانه‌های الکترونیکی و هوشمند پیش‌بینی شده است. زیرا نظارت با استفاده از این سامانه‌ها منجر

²⁰- Max Weber.

^{۱۹} - بند ۹ اصل ۳ قانون اساسی به "رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه در تمامی زمینه‌های مادی و معنوی" به عنوان یک ارزش در نظام اقتصادی اسلامی اشاره شده است.

اساس ظرفیت‌ها و حق میان اقشار جامعه تقسیم می‌شود و دیگر کسی به سمت استفاده از راه‌های غیرقانونی برای کسب فرصت‌ها و منافع مالی نمی‌رود که به موجب آن به اصطلاح، قانون را دور بزند و نتیجتاً احساس بی‌عدالتی و عدم‌پابندی در میان اقشار از بین می‌رود که در این صورت می‌توان شاهد کاهش نرخ جرایم اقتصادی بود (باقری، ۱۳۹۲: ۵۸).

در ماده ۵ کنوانسیون مریدا ۲۰۰۳ نیز که در خصوص سیاست‌ها و اقدامات پیشگیری از فساد است، به بحث حاکمیت قانون و شفافیت توجه شده و کشورهای عضو را در این خصوص مکلف به اتخاذ تدابیری نموده است. طبق بند یک این ماده، هر کشور عضو، طبق اصول اساسی نظام حقوقی خود، سیاست‌های مؤثر و هماهنگ ضد فساد را که مشارکت جامعه را ارتقاء می‌دهد و اصول حاکمیت قانون، مدیریت مناسب امور عمومی و اموال دولتی، یکپارچگی، شفافیت و مسؤلیت‌پذیری را منعکس می‌کند، توسعه داده و اجراء خواهد کرد یا به آنها ادامه خواهد داد.

با توجه به مطالب بیان شده، رابطه شفافیت و حاکمیت قانون و نقش آنها در پیشگیری از جرایم اقتصادی را می‌توان به صورت ذیل ترسیم نمود:

اصل شفافیت به عنوان یکی از ابزارهای مفید برای پیشگیری از جرایم اقتصادی، نیازمند وجود سازوکارهایی است که مهم‌ترین این سازوکارهای اجرایی در این گفتار بررسی می‌شود.

عده زیادی سرمایه‌گذار است که به لحاظ قدرت اقتصادی، کم و بیش برابرد (مرکز مالگیری، ۱۳۸۵: ۲۰۰).

از این‌رو، در جامعه‌ای که شفافیت در فعالیت‌های اقتصادی و تجاری نباشد، حاکمیت قانون و به تبع آن، امکان رقابت برابر اقتصادی نیز وجود ندارد. زیرا در نبود یا کاهش شفافیت است که می‌توان با پرداخت رشوه، فهرست شرکت کنندگان صلاحیت‌دار و فاقد صلاحیت را در مناقصه‌ها تعیین و یا تغییر داد. کارکنان ذیربط با رشوه قادرند نام فردی را به فهرست مناقصه وارد کرده یا فهرست مزبور را به نفع مناقصه‌گزاران رشوه دهنده محدود کنند.

همچنین از لحاظ جامعه‌شناسی جنایی و با رویکرد نظریه فشار مرتون نیز می‌توان به تحلیل این موضوع پرداخت. رابرت مرتون معتقد است (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۱: ۶۷) که نوآوری، واکنش افرادی است که هدفهای تعریف شده فرهنگی جامعه را می‌پذیرند اما از شیوه‌ها و وسایل نهادینه قانونی برای دستیابی به آنها بی‌بهره‌اند. پس برای دستیابی به هدفها، به وسایل و شیوه‌های ابداعی خود متوسل می‌گردند که گاه غیرقانونی و مجرمانه است. در مورد جرایم اقتصادی نیز با استفاده از شفافیت و ایجاد حاکمیت قانون، می‌توان شکاف بین وسایل و اهداف را کاهش داده و در نتیجه به پیشگیری از این جرایم نائل آمد. به این صورت که در پرتو اصل شفافیت، منابع و فرصت‌ها به صورت عادلانه و بر

گفتار چهارم: سازوکارهای اجرایی اصل شفافیت برای پیشگیری از جرایم اقتصادی

شفافیت در امور تجاری و اقتصادی به خودی خود ایجاد نمی‌شود، بلکه اقداماتی لازم است تا صورت گیرد و زمینه پیدایش و برقراری آن حاصل شود. در این راستا می‌توان از ابزارها و روش‌هایی کمک گرفت تا شفافیت ایجاد گردد. به بیان دیگر، ایجاد

زمستان ۱۳۸۶؛ وایت، راب و هینس فیونا، درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی، ترجمه میر روح الله صدیق بطحایی اصل، نشر دادگستر، چاپ سوم، تابستان ۱۳۸۹.

۲۱- برای مطالعه بیشتر در این خصوص برای نمونه رک: رحیمی‌نژاد، اسمعیل، جرم‌شناسی، انتشارات فروزش، چاپ ششم، سال ۱۴۰۱؛ صادق‌نژاد نائینی، مجید، جرم‌شناسی جرایم شرکت‌های تجاری، منبع پیشین، ص ۱۳۲؛ والکلیت، ساندر، شناخت جرم‌شناسی، ترجمه حمید رضا ملک محمدی، نشر میزان، چاپ اول،

بند اول: رفع تعارض منافع فردی و شغلی

سازمان ملل در کتابچه خط مشی ضد فساد خود، وین، ژوئن ۲۰۰۱، تعارض منافع را چنین تعریف می‌کند: "تضاد منفعت عبارت است از رویه غیرقانونی استفاده یک شخص از نفوذ یا موقعیتی که وی در بخش عمومی دارد، برای به دست آوردن منفعت دلخواه یا اعمال یک رفتار تبعیض‌آمیز به نفع دیگری که معمولاً همراه با پرداخت رشوه از سوی آن فرد است" (مهدوی پور، ۱۳۹۰؛ ۸۹).

تعارض منافع یکی از گلوگاه‌های فساد مالی به شمار می‌رود، زیرا در صورت عدم توجه و نبود ضمانت اجراهای متناسب، هنگامی که منافع شخصی فرد در تعارض با منافع شغلی و دولتی قرار می‌گیرد، با میل به حفظ منافع شخصی، ارتکاب فساد از جانب مأمور دولتی یا عمومی بسیار محتمل است.

تعارض منافع از این حیث جزو تدابیر وضعی محسوب می‌گردد که چون تعارض منافع در خصوص افرادی است که مراحل رشد و جامعه‌پذیری خود را سپری کرده‌اند، بنابراین اعمال تدابیر پیشگیری اجتماعی در مورد آنها نمی‌تواند مصداق یابد. لذا برای رفع این تعارض منافع به جای تمرکز بر روی فرد و خصوصیات درونی او، باید به سراغ بزه‌دیده و موقعیت‌های ارتکاب جرم برویم. به این معنا که با اعمال تدابیر وضعی و بازدارنده، از ارتکاب جرایم اقتصادی جاذبه‌زدایی کنیم و فرصت‌های ارتکاب جرم را محدود نماییم. این سخن به این معناست که رفع تعارض منافع از طریق راهکارهای وضعی و موقعیت‌مدار امکان‌پذیر است.

تعارض منافع هنگامی بروز می‌کند که شخصی به‌عنوان مستخدم بخش عمومی یا خصوصی در انجام وظایف شغلی خود تحت تأثیر علائق شخصی قرار گیرد. در چنین مواردی تصمیمات بر مبنای دلایل نادرستی اتخاذ می‌شود (جرمی، ۱۳۸۵؛ ۲۲۳).

باید توجه داشت که تعارض منافع تنها مربوط به بخش دولتی و عمومی نیست، بلکه در بخش خصوصی نیز ممکن است با شرایطی رخ دهد. تعارض منافع دارای مفهوم وسیعی است و مصادیق متعددی دارد که دو مورد از آنها که خیلی هم شایع است عبارتند از خویشاوندگاری و پارتی‌بازی، که هر دو موجب کاهش شایسته‌سالاری و عدم انجام صحیح امور می‌شود.

گام اول در مورد رفع تعارض منافع، وجود قوانین متناسب و شفاف است تا افراد با آگاهی از کلیه موارد تعارض منافع ملزم به رعایت آن گردند. تصویب یک قانون خاص در مورد تعارض منافع، لازمه مدیریت شایسته است (میرزایی، ۱۳۸۶؛ ۶۹).

کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد در ماده ۱۲ خود وضع مقررات و آیین‌نامه‌های رفتاری را جهت جلوگیری

از تضاد منافع برای نیل به مبارزه با فساد مالی ضروری دانسته است. این کنوانسیون کشورها را به تصویب و تقویت سازوکارهایی جهت هر چه شفاف‌تر شدن و جلوگیری از تضاد منافع ترغیب می‌نماید (بند ۴ ماده ۷).

در حقوق داخلی ایران، قانون جامع و شفافی که به امر تعارض منافع و تعیین سازوکارهای اجرای آن بپردازد وجود ندارد، صرفاً در برخی از قوانین و مقررات، مواردی آمده که نتیجه اجرای آنها می‌تواند پیشگیری از تعارض منافع باشد. این موارد عبارتند از:

۱- یکی از قوانینی که اجرای آن منجر به جلوگیری از تضاد منافع می‌شود، لایحه قانونی راجع به منع مداخله وزراء و نمایندگان مجلس و کارمندان دولت در معاملات دولتی و کشوری مصوب ۱۳۳۷/۱۰/۲۲ می‌باشد که مطابق آن برخی مقامات کشوری و لشکری و کلیه کارمندان دستگاه‌های دولتی و وابسته به آن، شهرداری‌ها، اشخاصی که به نحوی از خزانه دولت حقوق یا حق الزحمه مستمر دریافت می‌کنند و برخی شرکتهای، حق شرکت در معاملات یا داوری در دعاوی با دولت یا مجلس یا شهرداری یا دستگاه‌های وابسته و مؤسسات مقرر در قانون را ندارند و حتی پدر، مادر، برادر، خواهرزن، شوهر، اولاد بلافصل و عروس و داماد اشخاص فوق نیز از این حق محرومند. این قانون به یک قانون متروک تبدیل شده است و عملاً محتوای آن رعایت نمی‌گردد. ضمن اینکه در این قانون تنها به ممنوعیت انجام معاملات و داوری با مؤسسات فوق‌الذکر می‌پردازد، در حالی که این امر فقط یک مصداق از تعارض منافع است.

۲- تبصره ۳ و تبصره ۴ ماده واحده قانون ممنوعیت تصدی بیش از یک شغل مصوب ۱۳۷۳:

تبصره ۳- شرکت و عضویت در شوراهای عالی، مجامع عمومی، هیأت‌های مدیره و شوراهای مؤسسات و شرکتهای دولتی که به عنوان نمایندگان قانونی سهام دولت و به موجب قانون و یا در ارتباط با وظایف و مسئولیت‌های پست و یا شغل سازمانی صورت می‌گیرد شغل دیگر محسوب نمی‌گردد لکن پرداخت یا دریافت حقوق بابت شرکت و یا عضویت در موارد فوق ممنوع خواهد بود.

تبصره ۴- تصدی هر نوع شغل دولتی دیگر در مؤسساتی که تمام یا قسمتی از سرمایه آن متعلق به دولت و یا مؤسسات عمومی است و نمایندگی مجلس شورای اسلامی، وکالت دادگستری، مشاوره حقوقی و ریاست و مدیریت عامل یا عضویت در هیأت مدیره انواع شرکتهای خصوصی جز شرکتهای تعاونی ادارات و

بند دوم: الزام به اعلام اموال و دارایی‌ها

الزام به اعلام اموال و دارایی‌های مقامات و مسئولین و کارمندان عالی‌رتبه، یکی از شیوه‌های پیشگیری وضعی از بروز مفاسد اقتصادی و معیار افزایش میزان پاسخگویی است. این امر در ماده ۸ کنوانسیون ملل متحد^{۲۲} برای مقابله با فساد مالی هم پیش‌بینی شده است. در حقوق داخلی هم اصل ۱۴۲ قانون اساسی و ماده ۱ قانون مربوط به رسیدگی به دارایی وزراء و کارمندان دولت اعم از کشوری و لشکری، شهرداری‌ها و مؤسسات وابسته به آنها مصوب ۱۳۳۷ به این مهم پرداخته است. در سالهای اخیر نیز تلاش‌هایی برای تصویب قانونی راجع به این موضوع از سوی مجلس و دولت صورت گرفته است. از جمله طرح رسیدگی به دارایی مقامات و مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۸۶ که به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده، لکن با ایراد شورای نگهبان مواجه شده و به مجمع تشخیص مصلحت نظام ارجاع گردید و در نهایت در سال ۱۳۹۴ با اصلاحاتی از سوی مجمع تشخیص مصلحت نظام، تأیید و ابلاغ گردید.^{۲۳}

تجربه‌های کشورهای مختلف نشان می‌دهد که تأثیر قوانین اعلام دارایی‌های مقامات و مسئولین، بیشتر در حد ترس و دلهره‌ای است که ایجاد می‌کند. نمونه‌های شناخته شده از مواردی که مقامات عالی رتبه دولتی به دلیل اعلام نادرست وضعیت مالی به دادگاه کشانده شده باشند، نادر است. با وجود این، باز هم می‌توان تأکید کرد که سیستم افشای وضعیت دارایی می‌تواند به خودی خود عامل بازدارنده مفیدی باشد (پاتی افسو، ۱۳۸۴؛ ۲۷).

در مورد جرایم اقتصادی که موضوع بحث مقاله حاضر است، به نظر می‌رسد که ایجاد الزام قانونی برای اعلام اموال و دارایی‌های شرکت‌های بزرگ تجاری اعم از دولتی و خصوصی، می‌تواند راهکاری مفید و مؤثر برای پیشگیری از جرایم اقتصادی باشد. به بیان دیگر، آنچه تاکنون بحث شده است، رسیدگی به اموال و دارایی‌های مقامات و مسئولین بوده که درست هم می‌باشد، در حالی که به نظر می‌رسد در مورد جرایم شرکتی باید به روش دیگری عمل کرد. به این صورت که اولاً باید طبق قانون، شرکتها ملزم به اعلام اموال و دارایی‌هایشان باشند و به طور دوره‌ای

مؤسسات برای کارکنان دولت ممنوع است. یکی از علل تصویب این دو مقرر می‌تواند بحث تعارض منافع باشد.

۳- مطابق بند ۱ ماده ۵ نظامنامه اخلاق و رفتار کارکنان گمرک جمهوری اسلامی ایران، اشتغال کارکنان گمرک به تجارت یا حق‌العمل‌کاری و هر نوع حرفه دیگر که با انجام وظیفه آنها در گمرک ارتباط داشته باشد ممنوع اعلام شده است. در واقع این نظامنامه، تعارض منافع را عاملی می‌داند که بر نحوه انجام وظیفه کارمند اثر می‌گذارد یا بطور بالقوه می‌تواند اثر بگذارد.

۴- بندهای ۳ و ۴ ماده ۲۵۸ قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ راجع به شرکتهای سهامی، که طی آن مقنن به صراحت مدیران شرکت (اعم از دولتی و خصوصی را) از ارتکاب اعمال موجد تعارض منافع منع کرده و ضمانت اجرای حبس از یک تا سه سال برای آن تعیین نموده است.

۵- بند ۴ ماده ۱۴۷ قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ راجع به ممنوعیت پذیرش سمت بازرسی شرکت در حالی که فرد یا همسر وی از مدیران شرکت حقوق دریافت می‌کنند، نیز می‌تواند از مصادیق تلاش مقنن برای رفع تعارض تلقی گردد.

۶- بند ۴ ماده ۷ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۸۷ در این خصوص مقرر می‌دارد:

هر کشور عضو، براساس اصول قانون داخلی خود تلاش خواهد کرد تا نظامهایی که شفافیت را ارتقاء می‌دهد و از تنازع منافع جلوگیری می‌نماید، اتخاذ و حفظ کرده و تحکیم بخشد.

با توجه به مطالب بیان شده و مستندات فوق، باید گفت که مدیریت تعارض منافع در محیط‌های شغلی و حرفه‌ای، از جمله در فضای حاکم بر شرکت‌های تجاری و استفاده مناسب از فنون و راهبردهای مرتفع ساختن آن در جهت بهبود عملکرد شرکت، از اهمیت فوق‌العاده‌ای برخوردار است. عدم توجه به این امر می‌تواند باعث حاکم شدن فضای جرم‌زا بر شرکت شده و فرهنگ عدم تبعیت از قانون را در شرکت نهادینه کند.

۲۳- در اجرای قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۹/۸/۱۳۹۴ مجمع تشخیص مصلحت نظام و به منظور افزایش اعتماد عمومی مردم به مسئولان جمهوری اسلامی ایران و ارتقاء سلامت اداری، آیین‌نامه اجرایی قانون رسیدگی به دارایی مقامات، مسئولان و کارگزاران جمهوری اسلامی ایران، در ۲۱ ماده و ۸ تبصره در تاریخ ۱۹/۳/۱۳۹۸ به تصویب رییس قوه قضاییه رسید.

۲۲- هر کشور عضو، در صورت اقتضاء و طبق اصول اساسی قانون داخلی خود تلاش خواهد نمود تا اقدامات و نظامهای مورد نیاز مقامات دولتی را ایجاد نماید تا در رابطه با فعالیتهای بیرونی خود، استخدام، سرمایه‌گذاری، ذخایر مالی و هدایای کلان یا منافی که ممکن است از آن، تضاد منافع در رابطه با وظایف آنها به‌عنوان مقامات دولتی بروز کند، اظهاریه‌هایی را برای مراجع مربوط تهیه نماید.

همچنین کتابچه راهنمایی نیز تحت عنوان "کتابچه شفافیت مالی"^{۲۶} برای توضیح جزئیات مربوط به اجرای رفتارنامه، منتشر کرده است.

کارکرد پیشگیرانه ایجاد واحد اطلاعات مالی، قابلیت دسترسی عموم فعالان اقتصادی به اطلاعات مالی شرکتهای تجاری و همچنین اطلاعات مالی دولت، به عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم شفافیت مالی می‌باشد. در این راستا، جامع بودن اطلاعات، مرتبط و با کیفیت بودن آنها و همچنین الزام به انتشار آنها از اهمیت زیادی برخوردار است.

نقش پیشگیرانه ایجاد واحد اطلاعات مالی تا حدی است که در ماده ۵۸ قانون الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد مصوب ۱۳۸۷ به این امر اشاره شده است. این ماده چنین مقرر می‌دارد: کشورهای عضو جهت جلوگیری و مبارزه با انتقال عواید ناشی از جرائم احراز شده براساس این کنوانسیون و ارتقاء راهها و روشهای بازگرداندن چنین عوایدی با یکدیگر همکاری خواهند نمود و بدین منظور ایجاد واحد اطلاعات مالی را به عنوان مسؤؤل دریافت، تجزیه و تحلیل و نشر گزارشات مربوط به معاملات مالی مظنون، به مقامات صلاحیتدار مورد بررسی قرار خواهند داد.

همچنین، قانون گذار در ماده ۷ قانون مبارزه با قاچاق کالا و ارز مصوب ۱۳۹۲ نیز در راستای پیشگیری و کنترل بازار مبادلات غیرمجاز ارز، تکالیفی را بر عهده نهادهای ذیربط نهاده است که یکی از این الزامات که در راستای شفاف سازی فعالیت های ارزی است، *ایجاد سامانه اطلاعات مالی صرافی ها و رصد و ارزیابی فعالیت های آنهاست.*

وجود یک واحد اطلاعات مالی واحد و منسجم به عنوان ابزاری مؤثری برای پیشگیری از جرایم شرکتهای، در کشورهایمانند ایران که دارای شرکتهای تجاری بزرگ دولتی هستند، واجد اهمیتی دوچندان است.

به بیان دیگر، عدم وجود یک سیستم منضبط مالی به خصوص در مورد شرکتهای دولتی، از عوامل مهم و تسهیل کننده جرایم شرکتهای مانند اختلاس و حساب سازی های ساختگی است.

تغییرات آنرا اعلام نمایند. البته در قوانین ایران، شرکتهای تجاری پذیرفته شده در بورس، طبق قوانین و ضوابط این بازار، مکلف به اعلام اطلاعات مالی خود به طور دوره ای هستند^{۲۴}، اما در مورد سایر شرکتهای تجاری که در بورس پذیرفته نشده اند، این الزام قانونی وجود ندارد. ثانیاً، همان طور که اموال و دارایی های مقامات باید کنترل شود تا به ناحق افزایش نیافته باشد، اموال و دارایی های شرکتهای نیز باید کنترل شود تا افزایش ناحقی نداشته باشد. این امر می تواند به عنوان یک عامل بازدارنده قوی عمل کند. به این صورت که با جاذبه زدایی و پرهزینه کردن ارتکاب جرم، از فرایند گذار از اندیشه به عمل مجرمانه جلوگیری می کند. زیرا هنگامی که شرکت بداند که اموال و دارایی های او کنترل می شود، جاذبه ارتکاب جرم برای او کم شده و در نتیجه، احتمال ارتکاب جرایم شرکتهای کاهش می یابد.

بند سوم: ایجاد واحد اطلاعات مالی

فقدان اطلاعات دقیق و شفاف و عدم قطعیت، از ویژگی های رام نشدنی امور مالی است. دهه ۸۰ میلادی شاهد افزایش محنت بار بحران های بانکی در کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه بود که هزینه های مالی و اقتصادی زیادی بر جای گذاشت و بحث بر سر سیاست هایی که برای ثبات مالی اهمیت داشتند شروع شد و شفافیت اهمیت خاصی در این بحث ها پیدا کرد (یزدانی زوز، منت پیشین، ۷۱).

فقدان واحد اطلاعات مالی یعنی نبود شفافیت که این امر موجب بی ثباتی در اقتصاد و در نتیجه، عدم سرمایه گذاری از جانب سرمایه داران داخلی و خارجی شده و باعث رکود اقتصادی می شود و در چنین فضایی است که زمینه برای ارتکاب جرایم شرکتهایمانند تقلب در محصولات یا قاچاق کالا یا تقلب در مناقصه ها و مزایده ها فراهم می گردد.

در این راستا و برای ایجاد شفافیت در سیاست ها و اهداف مالی کشورها، صندوق بین المللی پول، رفتارنامه ای تحت عنوان "رفتارنامه رویه های خوب در شفافیت مالی"^{۲۵} تنظیم کرده است و کشورهای عضو را تشویق به پیروی از این کد نموده است.

²⁵ - Code of good Practices on Fiscal Transparency.

²⁶ - Manual of Fiscal Transparency

^{۲۷} - ماده ۷ - بانک مرکزی موظف است در جهت پیشگیری و کنترل بازار مبادلات غیرمجاز ارز اقدامات زیر را به عمل آورد:

ب - ایجاد سامانه اطلاعات مالی صرافی ها و رصد و ارزیابی فعالیت آنها.

^{۲۴} - برای نمونه می توان به دستورالعمل افشای فوری اطلاعات مصوب سازمان بورس اشاره نمود. سازمان بورس در این دستورالعمل شرکتهای حاضر در بورس را موظف به افشای آبی اطلاعات رویدادهای شرکت برای جلوگیری از نشت اطلاعات به بیرون شرکت، تایید دارندگان امضای مجاز، افشای اطلاعات بدون جانبداری، منع غیررسمی اطلاعات، منع استفاده شخص از اطلاعات و ... نموده است.

مالی کلان دولت نظیر رد دیون، روابط مالی دولت و نفت و ... از جمله موارد دیگری است که به دلیل ارتباط موضوع برای این واحد قابل تعیین است. بدیهی است به منظور فراهم آمدن شرایط مطلوب مدیریت بدهی های دولت، تسریع در تدوین استانداردهای حسابداری بخش عمومی و پیگیری مجدانه برای اجرای آن ها، تدوین استانداردهای حسابداری بخش عمومی، ایجاد شبکه توسعه یافته فن آوری ارتباطات دولت، ایفای نقش سیاست گذاری های مالی توسط واحد مسئول مدیریت بدهی ها و لحاظ نمودن ضمانت های اجرایی برای تصمیمات آن، ضروری می باشد^{۲۸}.

نتیجه گیری

نقش شفافیت در پیشگیری از جرایم اقتصادی بسیار مهم و کلیدی و غیرقابل انکار است مع ذلک موانعی در این خصوص وجود دارد که باید مورد توجه قرار گیرد از جمله بحث حفظ اسرار تجاری یا مبحث تحریم ها که در نظام اقتصادی ایران خیلی بارز است. جدال اصل شفافیت و اصل حفظ اسرار تجاری همانند جدال دو مدل دادرسی عادلانه و مدل کیفری است. شاید بتوان در این مورد نیز رویکرد افتراقی اتخاذ نموده، به این صورت که در برخی موارد اصل را بر شفافیت گذاشت و در برخی موارد اصل را بر حفظ اسرار تجاری. البته در همه امور اقتصادی باید اصل بر شفافیت باشد اما از این مطلب نیز نباید غافل ماند که در برخی امور تجاری برای حفظ حقوق معنوی پدیدآورندگان و همچنین رعایت عدالت تجاری (مانند حفظ علائم تجاری یا فرمول های تولیدی و صنعتی) باید اصل را بر حفظ اسرار گذاشت. به بیان دیگر همان طور که برای تلفیق دو مدل کیفری و دادرسی عادلانه، قوانین و رویه های قضایی کشورها، سیاست های کیفری افتراقی، بر حسب گونه شناسی بزهکاران، بزه دیدگان و جرایم اتخاذ کرده و اعمال می کنند- به عنوان نمونه، در قبال مجرمان تروریستی، بزهکاران اقتصادی یا جرایم جهانی شده، مدل کنترل جرم غلبه دارد. یعنی سختگیری و افزایش اختیارات ضابطین، سرعت در محاکمه، تعیین و اجرای مجازات. در قبال جرایم و مجرمان دیگر، مانند مجرمان بدون سابقه یا نوجوانان بزهکار، سیاست کیفری، عدالت محور می نماید- در مورد اصل شفافیت و اصل حفظ اسرار تجاری هم باید به این رویکرد افتراقی روی آوریم.

مسلماً با سالم سازی محیط اقتصادی و از بین بردن محیطها و زمینه های پنهان مستعدکننده جرایم محل نظم اقتصادی در اثر استفاده از اصل شفافیت در حقوق کیفری اقتصادی، نظم در تمام

اعتراف به وجود این مشکل از سوی مسئولان نظارتی کشور نیز صورت گرفته است؛ همچنان که رئیس دیوان محاسبات در همایش ارتقای سلامت نظام اداری در دی ماه ۱۳۸۹ به این مطلب اشاره نموده است: "انضباط مالی به معنای تسلط کامل بر درآمدها و هزینه ها و کسب نتایج به صورت مشخص است، اما واقعیت این است که هنوز کل درآمدهای نظام در یکجا به صورت متمرکز درنیامده و تحت یک سیاست واحد اعمال نظر و قدرت نمی شود. همه کشورهای مرفقی دنیا دارای یک نظام مالی متمرکز هستند و از یک طریق درباره نحوه هزینه کرد درآمدها سیاست گذاری می - شود. در کشور ما شرکت هایی با میلیاردها درآمد و بنیادهای مختلف با صدها میلیارد درآمد وجود دارند، اما تاکنون این درآمدها در یک سیستم مالی منضبط جمع نشده است (رحمانی فضلی، ۱۳۸۹؛ ۱) "

در ایران درحال حاضر، بستر و شبکه ارتباطی وسیع و گسترده ای که اطلاعات مالی دستگاه های اجرایی را به واحد مسوؤل نگهداری حساب بدهی های دولت انتقال دهد، وجود ندارد. در صورت تشکیل واحد سازمانی مشخصی برای مدیریت بدهی ها و گزارش دهی مستمر، علاوه بر ضرورت ایجاد یک نظام حسابداری مناسب، وجود زیر ساخت های ارتباطی و اطلاعاتی متمرکز و پایدار از ضروریات محسوب می گردد، در غیر این صورت نه تنها ارائه گزارش های کوتاه مدت از مانده بدهی های دولت و طبقه بندی آن ممکن نمی باشد (به دلیل تغییرات روزانه مانده این مبالغ در سطح صدها دستگاه اجرایی در سراسر کشور) بلکه ارائه گزارش های بلند مدت (مانند گزارش های شش ماهه و غیره) قابلیت اتکای پایینی داشته و حتی ممکن است گمراه کننده نیز باشد.

با توجه به تعاریف ارائه شده و ویژگی های مربوط به مدیریت بدهی ها می توان نتیجه گرفت که ایجاد واحدی در خزانه داری کل کشور یا هر واحد دیگری برای جمع و گزارشگری اطلاعات مربوط به بدهی های دولت در سطح کلان مملکتی (و نه مدیریت بدهی ها) با توجه به شرایط و امکانات موجود، راهکاری قابل بررسی برای کوتاه مدت است. چنین واحدی در صورت تشکیل می بایست ارتباط مستمر و منظمی با نمایندگان نهاد های مرتبط با اطلاعات بدهی های دولت، مانند بانک مرکزی، معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی رییس جمهور، سازمان خصوصی سازی، سازمان حسابداری، سازمان سرمایه گذاری و کمک های اقتصادی و فنی ایران، برای دریافت اطلاعات، داشته باشد. عمل به تکالیف بودجه ای خزانه داری کل کشور در اعمال حساب موارد مرتبط به وضعیت

بنابراین، مسئله اصلی نبود شفافیت در فرایندهای کسب قدرت و ثروت در کشور است که عمدتاً به منابع عمومی حاصل از درآمدهای نفت و گاز وابسته هستند. نحوه مصرف و مدیریت این منابع هم غیر شفاف است. شیوه مدیریت منابع، اصلی‌ترین علت فساد در کشور است. بنابراین تحریم‌ها، علت اصلی وقوع فساد در کشور نیست بلکه تحریم‌ها و دور زدن تحریم‌ها، کاتالیزور وقوع بسیاری از مفاسد مالی و از جمله پدیده میلیاردی نفتی معروف در کشور بوده است. به بیان دیگر، به نظر می‌رسد دور زدن تحریم‌ها، بهانه‌ای از سوی عده‌ای برای سرپوش گذاشتن بر فساد بزرگ مالی در نظام سیاسی و اداری کشور است. به بیان دیگر، فساد اقتصادی همواره در کشور وجود داشته است. اما بعد از وضع تحریم‌های نفتی، به بهانه دور زدن تحریم‌ها ابعاد مفاسد بسیار نجومی‌تر شد. به نظر می‌رسد برخی که در مقابل روند بهبود مشکلات سیاست خارجی و کاهش تحریم‌ها، ایستادگی می‌کنند، دلیل اصلی ایستادگی‌شان در مقابل کاهش تحریم‌ها، نه مباحث ایدئولوژیک که در واقع نفعی است که از تحریم‌ها نصیب‌شان شده است. در واقع می‌توان آنان را "کاسبان تحریم" نامید.

به نظر می‌رسد که دیدگاه فوق صحیح باشد. زیرا واقعیت نشان می‌دهد که مسئله تحریم‌ها، پوششی برای مخفی‌کاری بیشتر فراهم کرده و بهانه‌ای برای توجیه فساد برای عده‌ای شده است. تحریم‌های اقتصادی و به خصوص تحریم‌های نفتی فرصت‌های بسیار بزرگتری را برای سودجویی افرادی که در سال‌های گذشته وارد این حوزه‌ها شده بودند، ایجاد کرد^{۲۹}. بنابراین تحریم‌ها، فرصت‌ها و جاذبه‌های بیشتری را برای جرایم اقتصادی فراهم کرد. بدیهی است که هر چقدر فضای اقتصادی و تجاری کشور شفاف‌تر باشد و بهانه‌ای برای مخفی‌کاری وجود نداشته باشد، فرصت‌های ارتکاب جرایم اقتصادی نیز کاهش می‌یابد.

بنابراین، به نظر می‌رسد که نباید به بهانه تحریم‌ها و دور زدن آنها، شفافیت را در فضای اقتصادی کمرنگ نماییم، چون چنین کاری نه تنها باعث نجات اقتصاد کشور نمی‌گردد، بلکه به منزله داروی بدتر از درد می‌باشد، یعنی زمینه‌ها و فرصت‌های مناسبی را نیز برای ارتکاب جرایم اقتصادی فراهم می‌کند. لذا بحث شفافیت نباید بابت مسائلی مانند تحریم‌ها و.. مورد غفلت یا تغافل قرار گیرد.

با عنایت به مراتب فوق، در مقاله حاضر، عنصر شفافیت به‌عنوان یکی از راهکارهای پیشگیری وضعی یا موقعیت‌مدار برای

لایه‌های نظم اقتصادی مستقر می‌شود و موارد توسل به حقوق کیفری را به شدت کاهش می‌دهد. لذا اصل شفافیت رویکردی کلان دارد و منجر به سالم‌سازی و انتظام‌بخشی محیط اقتصادی می‌گردد و در نتیجه پیشگیری و مبارزه با جرایم اقتصادی از جمله جرایم شرکتی، به صورت موفق‌تر انجام می‌شود. به تعبیری می‌توان، منتفع اصلی از رعایت اصل شفافیت در روابط اقتصادی را جامعه و نظام اقتصادی دانست.

در پایان باید به این مطلب مهم نیز توجه داشت که درست است شفافیت به‌عنوان ابزاری مؤثر و کارا برای پیشگیری از جرایم اقتصادی، ایجاد پاسخگویی، اثربخشی بیشتر و ایجاد ثبات و امنیت اقتصادی تلقی می‌گردد، اما باید توجه داشت که تمامی این موارد تنها با شفافیت حاصل نمی‌گردند و این خطر وجود دارد که دولت و شرکت‌های خصوصی بر اثر شفافیت بیش از حد تحت تأثیرات منفی قرار بگیرند. بنابراین برای شفافیت بیشتر لازم است یک تعادل بر اساس هزینه-منابع برقرار کرد. یعنی باید اصل بر شفافیت باشد مگر در موارد خاص و استثنائی که البته به منظور ممانعت از قضاوت ارزشی خودسرانه و حمایت در برابر سوء استفاده، قانون باید این موارد استثنائی را مشخص نماید.

به هر حال به نظر می‌رسد که در ارتباط با تأثیرات شفافیت اقتصادی بر پیشگیری از جرایم اقتصادی هنوز سؤالات و ابهامات زیادی وجود دارد، به خصوص در مورد کشورهایی مانند ایران که دوران گذار را سپری می‌کنند و در معرض انواع سوءاستفاده‌ها و رانت‌جویی‌ها هستند، بررسی این مطلب که شفافیت بیشتر در چه شرایطی می‌تواند نتایج مثبت یا منفی به بار بیاورد مهم است و باید هم با در نظر گرفتن استانداردهای بین‌المللی در این خصوص و استفاده از تجربیات کشورهایی که این مرحله را پشت سر گذاشته‌اند و هم با در نظر گرفتن شرایط اقتصادی، سیاسی و فرهنگی خاص کشور ایران باشد. در این مورد به ویژه باید توجه داشت که در حال حاضر به دلیل تحریم اقتصادی ایران از سوی کشورهای قدرتمند، ایران ناچار است اقداماتی اتخاذ کند تا بتواند این تحریم‌ها را به اصطلاح دور بزند و ممکن است استدلال شود که برای دور زدن تحریم‌ها و نجات اقتصاد کشور لازم است تا در برخی موارد از شفافیت کاسته شود. صرف‌نظر از صحت این استدلال، باید در مقابل، توجه داشت که کاستن از شفافیت و مخفی‌کاری به بهانه دور زدن تحریم‌ها می‌تواند زمینه را برای رانت فراهم کرده و ابزاری مناسب برای فسادهای مختلف اقتصادی گردد.

اقتصادی کشور، دستگیر و پس از آنکه مدت زیادی قریب به ده سال در بازداشت بود با استرداد اموال و بدهی‌های دولت، از مجازات اعدام عفو گردید.

^{۲۹} - برای نمونه می‌توان به پرونده بابک زنجانی، میلیارد معروف نفتی اشاره کرد که به دلیل بدهی زیاد به شرکت نفت و اتهامات دیگر مانند اختلال در نظام

شفافیت را دارد باید به طور محدود بوده و در راستای اصل ضرورت باشد.

کاهش‌های فرصت‌های ارتکاب جرایم اقتصادی مورد بررسی و پذیرش قرار گرفته است و نویسنده معتقد است که تقویت این عنصر در نظام اقتصادی و مناسبات تجاری نه تنها خطرآفرین نبوده بلکه در کاهش یا از بین بردن فرصت‌های مجرمانه نقشی اساسی دارد و صد البته، برخی شرایط و مصادیق خاص که اقتضای عدم

References

- [1] Ebrahimi, shahram, sadeghnejadnaeini, majid, *Criminological Analysis of Economic Crimes*, Criminal Law Research, Volume 2, Number5, pp. 147-174
- [2] Bagheri, mahtab, *The Position of Principle of Transparency in World Trade Organization*, Dissertation Master of International Trade Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, 2012.
- [3] Pope, Jeremy, "Parliament and Anti-Corruption Legislation", in Rick Stapenhurst, Niall Johnston and Riccardo Pelizzo (eds.), *The Role of Parliament in Curbing Corruption*, World Bank Institute, 2006, pp. 51-67, Translation by Masoud Faryadi, *Majles and Research magazine*, Number 52, 2006.
- [4] Jafari, Amin, *the position of commercial transparency in economic criminal law in France*, Criminal science updates (collection of articles), under the supervision of: Dr. Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Mizan Publications, first edition, March 2009.
- [5] Jalali farahani, amirhossein, *Situational Prevention of Cybercrimes in the Light of Human Rights' Standards*, *Fiqh and Law Quarterly*, Number 4, 2005.
- [6] Hasani, jafar, mehra, nasrin, *Critiques on the concept of \"economic crimes\" in the Islamic penal code of Iran (1392)*, *Criminal Law and Criminology Studies*, Volume 2, Number 2-3, July 2015.
- [7] Hoseini, valiollah, *free access to information; A comparative study of the legal systems of Iran and the European Union*, doctoral dissertation in public law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, 2013.
- [8] *good governance*; Development Foundation, Islamic Council Research Center, first edition, 2004.
- [9] Daneshnari, Hamidreza, *Prevention of corporate crime in light of organizational culture management model*, *The Quarterly Journal of Judicial Law Views*, Volume 27, Issue 98 - Serial Number 98, August 2022.
- [10] Daneshnari, Hamidreza, Ghapanchi, Hesam, Moosavi, Nahid, *financial corporate crime: from typology to criminology*, *Encyclopedia of Economics Law journal*, Volume 21, Issue 6 - Serial Number 6, February 2015.
- [11] W. Paati Afusu, Amah, Raj Soper Amanin, Kishore A., Parti, *Legal Frameworks for Combating Corruption (Financial)*, Translated by Ahmad Ranjbar, Political Studies Office of Islamic Council Research Center, , first edition, 2004.
- [12] Dalirpoor, Parviz, *Electronic government and the fight against corruption, the knowledge assessment quarterly of the National Inspection Organization*, the first year, volume 2, 2018.
- [13] Rahiminejad, Esmail, *Criminology*, Forozesh Publishing, 6th edition, year 2022.
- [14] Zareii, Mohammadhosein, *Popularization process, accountability and government management*, *Qom Higher Education Complex Magazine*, third year, volume 9, spring and summer 2019.
- [15] Sarikhani, Adel, Sarab, Rohollah, *Preventive Functions of Transparency in Criminal Policy*, *Legal Journal of Justice*, Volume 77, Issue 82 - Serial Number 82, June 2013.
- [16] Simpson, Sally and Benson, Michael, *White Collar Crime; An opportunity-oriented approach*, translated by Esmail Rahimi-nejad, Mizan Publications, first edition, fall 2011.
- [17] Sheikh Hor Aamili, Muhammad bin Hasan, Farabi, Muhammad Ali and Abbasi Ali Kamar, Yasoob, *social etiquette from the point of view of the innocents (AS) (translation of Wasal al-Shia)*, 1 volume, Astan Quds Razavi, Islamic Research Foundation, Mashhad, 5th edition, March 2001.
- [18] Sadeghnejadnaeini, Majid, *Criminology of bcorporate crimes*, Judiciary Press and Publications Center, first edition, 2021.
- [19] Sadeghnejadnaeini, Majid, *Criminological study of private legal entities: from etiology to prevention*, A thesis Submitted to the Graduate Studies Office in Partial Fulfillment of the requirements for the degree of PHD in: Criminal Law and Criminology, Faculty of Law Shahid Beheshti University, August 2014.
- [20] Sadeghnejadnaeini, Majid, Najafiabrandabadi, Alihosein, *General Theory of Pressure and Corporate Crimes*, *Legal Research Magazine*, Special Issue No. 13, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Summer 2013.

- [21] Markaze malmiri, Ahmad, Rule of Law, Publications of Islamic Council Research Center, first edition, 2006.
- [22] Motamednejad, Kazem, The evaluation of law foundation of media freedom in local regional and international backgrounds, Public Law Research, Volume 13, Issue 35, January 2011.
- [23] Maham, Keyhan, Pouriyanasab, Amir, Transparency and disclosure in the financial statements of Islamic financial institutions, Stock Exchange Magazine, Number. 49, 2014.
- [24] Moosavimoghadam, Doraid, White Collar's crimes according to the Religious Teachings, Jurisprudence and Law Magazine, 6th year, number 22, autumn 2018.
- [25] Naemeh, Hassan, Transparency and Anti-Corruption, Special Issue of Legal Research Journal, Legal Research quarterly, Number 4, 2001.
- [26] Najafiabrandabadi, Alihossein, Criminal Sociology, edited in February 2011, available in: www.Lawtest.ir.
- [27] Novbakht, Zahra, Evaluation of information transparency of companies in Tehran Stock Exchange, Stock Exchange Magazine, Number 54 and 55, 2015.
- [28] Nahj-ul-Balagha, translated by Mohammad Dashti, Al-Hadi Publications, 2010.
- [29] Walklate, Sandra, understanding criminology, Translated by Hamid Reza Malek Mohammadi, Mizan Publishing House, first edition, winter 2016.
- [30] White, R. D. (Robert Douglas), Crime and criminology: an introduction, 2nd ed, Translated by Mir Ruhollah Sediq Bathai, original, published by Judge, third edition, summer 2019.
- [31] Hashemi, Seyyed Mohammad and Hosseini, Wali Allah, The Forgotten Right: The Right to Free Access to Information, Legal Research Magazine, Special Issue Number 12, 2013.
- [32] Yazdani Zenouz, Hormuz, examining the role of transparency in achieving good governance, human rights master's thesis, Shahid Beheshti University School of Law, 2014.
- [33] Yazdani Zenouz, Hormuz, The Role of Transparency in Achieving Good Governance, quarterly of public law, second year, number 5, summer 2018.
- [34] Rahmani Fazli, Abdol Reza, the country's income and expenditure are not clear, Tabnak Analytical News Database, Available at: www.Tabnak.ir.
- [35] Dr. Raghofer's interview with Analytical Energy News (Naftna) under the title: "Sanctions circumvention became an excuse for corruption and secrecy", January 20, 2013, Available at: <http://naftna.net/ir/interviews>.
- [36] Blacks Law Dictionary, 8th ed, 2004, P. 4675.
- [37] Toward Transparency in finance and governance, The World Bank Draft, 1999, available at: <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1093/wbro/16.1.41?journalCode=wbro>
- [38] Marella Buckley, Anyi Corruption Initiatives and human Rights: The Potentials, in: Human Rights and Good governance, Edited by: Hans-Otto, Sano and Gudmundur, Alfredson, Martinus Nijhoff Publishers (London and Newyork), 2002, P. 179.
- [39] Vishwanath T. and D. Kaufmann, Towards Transparency in Finance and Governance, World Bank, DRAFT, SEPTEMBER 6TH, 1999, available at:
- [40] <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/EXTWBIGOVANTCOR/>
- [41] Lodge, Martin, Accountability and transparency in regulation: Critiques, doctrines and instruments, In: The Politics of Regulation (Institutions and regulatory reforms for the age of governance), Published by: Edward Elgar Publishing Limited, 2004, P.124
- [42] The IMF Fiscal Transparency Code: A Potentially Powerful New Anti-Corruption Tool Paper prepared for Workshop on "Public Sector Financial Transparency and Accountability: The Emerging Global Architecture and Case Studies." 29 th International Anti-Corruption Conference (IACC), 10-15 October, 1999, Durban, South Africa I, P.6
- [43] Accountability and transparency, 2007, P.1, available at: <http://www.iisd.org/trade/policy/transparency.asp>.
- [44] Toward Transparency in finance and governance, The World Bank Draft, 1999, available at: <http://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1093/wbro/16.1.41?journalCode=wbro>
- [45] <http://www.transparency.org/country#IRN>
- [46] Vishwanath T. and D. Kaufmann, Towards Transparency in Finance and Governance, World Bank, DRAFT, SEPTEMBER 6TH, 1999, available at:
- [47] <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/WBI/EXTWBIGOVANTCOR/>
- [48] Lodge, Martin, Accountability and transparency in regulation: Critiques, doctrines and instruments, In: The Politics of Regulation (Institutions and regulatory reforms for the age of governance), Published by: Edward Elgar Publishing Limited, 2004, P.124
- [49] The IMF Fiscal Transparency Code: A Potentially Powerful New Anti-Corruption Tool Paper prepared for Workshop on "Public Sector Financial Transparency and Accountability: The Emerging Global Architecture

and Case Studies.” 29 th International Anti-Corruption Conference (IACC), 10-15 October, 1999, Durban, South Africa I, P.6

[50] Hellstrom, John, Increasing Transparency and Fighting Corruption Through ICT: Empowering People and Communities, University of Stockholm Review, available at: <http://www.scribd.com/doc>, P.5

[51] Ida Elisabeth Koch, good governance and implementation of social and cultural rights, P.90